

№ 29 – 30 (802 – 803)

Жнівень 2020 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

У нумары:

- ☞ **Краязнаўчы форум: татарскі след у вёсцы Асмолава –**
стар. 4 і 8
- ☞ **Асоба: 110 гадоў з дня нараджэння нязломнай беларускі Ларысы Геніюш –**
стар. 5
- ☞ **Малая радзіма: параходы на Бярэзіне –**
стар. 6 – 7

Краязнаўчы інтэрнэт-праект

Абвяшчэнне Года малой радзімы надало новы імпульс дзейнасці бібліятэчных устаноў Свіслаччыны і павысіла цікавасць наведнікаў да інфармацыі краязнаўчага напрамку. Усё часцей людзі звяртаюцца да гісторыі сваіх продкаў, аднаўляюць забытыя традыцыі, захоўваюць памяць аб мінулым і перадаюць яе наступнікам, каб потым зноў не давалося па крупінках збіраць страчаныя звесткі пра родны край.

Бібліятэкі Свіслаччыны падтрымалі ідэю абласнога краязнаўчага віртуальнага праекта «А ці ведаеце Вы, што...?» Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкі імя Я.Ф. Карскага. Арганізавалі і размясцілі ў інтэрнэт-прасторы пад аналагічнай назвай раённы краязнаўчы інтэрнэт-праект, відэаролікі якога знаёмяць з цікавымі фактамі і падзеямі, што адбываліся на Свіслаччыне ў розныя гады, са знакамітымі людзьмі краю, адметнымі мясцінамі.

Убачыць фотаздымкі знакамітай Свіслацкай гімназіі, якая ў XIX стагоддзі была адной з лепшых у беларускіх губернях, пачуць цікавыя гістарычныя звесткі, імёны настаўнікаў і вучняў прапануе відэазнаёмства «Свіслацкая гімназія».

З нематэрыяльнай гісторыка-культурнай спадчынай, прагом «Банкухай», рэцэпт якога апублікаваны ў канцы XVII стагоддзя ў Германіі, а сакрэты прыгатавання ў Беларусі захаваліся толькі ў Поразава, знаёміць відэаролік «Поразаўская Банкуха». Ён расказвае аб трыдцатых прыгатавання гэтай унікальнай стравы, паказвае, як пры дапамозе спецыяльнага прыстасавання – вала – ствараецца цудоўны пірог-ялінка.

Відэазнаёмства «Голас эпохі, які пакарыў Еўропу», прысвечанае 120-годдзю з дня нараджэння опернага спевака, ураджэнца Свіслацкага раёна М.І. Забэйдзі-Суміцкага, не толькі дае магчымасць з асалодай пачуць песні знакамітага тэнара, але і распавядае пра складаны лёс чалавека, чый голас з'яўляецца залатым фундам беларускай вакальнай музыкі.

Відэапрэзентацыя «Поразава – цэнтр ганчарства» знаёміць з традыцыйнай вырабу поразаўскай чорназдымленай керамікі ў канцы XIX – пачатку XX ст. Віртуальным чытачам прапануюцца цікавыя звесткі і ўнікальныя старыя фотаздымкі, працэс нараджэння ганчарнага вырабу і аповед пра ўмельцаў.

Здзейсніць віртуальнае падарожжа ў рэліктавы першабытны лес, найстарэйшы

запаведнік Еўропы – Белавежскую пушчу, 40 адсоткаў тэрыторыі якой знаходзяцца на Свіслаччыне, ураціца веліч у дубоў і сосен, атрымаць асалоду ад прыгажосці кветак дапамогуць відэаролікі «Свіслаччына – паўночныя вароты ў Белавежскую пушчу», «Рэліктавыя дрэвы – славу тасць Белавежскай пушчы», «Рэдкія і знікаючыя расліны Свіслаччыны», «Кветкавыя расліны Белавежскай пушчы».

Відэазамалёўка «Балота Дзікае» распавядае пра ўнікальнае месца – раўнінкі егіпецкіх пірамідаў, узрост якога больш за 6 тысячаў гадоў. Такіх балотаў у свеце толькі 4. Большая частка яго знаходзіцца на тэрыторыі Свіслацкага раёна. А пазнаёміцца з самай хуткай птушкай гэтага балота – вялікім падорлікам, паназіраць за ёй і здзівіцца размахам крылаў прапануе відэафакт «Вялікі падорлік – рэдкая драпежная птушка балота «Дзікае»».

Бібліятэкары Свіслаччыны прадаўжаюць рыхтаваць новыя відэаматэрыялы, каб пазнаёміць наведнікаў сайта Свіслацкай раённай бібліятэкі з гісторыка-культурнай і прыроднай спадчынай краю.

*Ніна КАЛАЧ,
загадчык аддзела маркетынгу
Свіслацкай раённай бібліятэкі*

Па цудоўным маршруце

Нядаўна супрацоўнікі бібліюса Карэліцкай раённай бібліятэкі арганізавалі краязнаўчую вандрожку «Цудоўны наш край» па маршруце Далматаўшчына – Вышкава – Некрашэвічы. Разам з традыцыйным абслугоўваннем чытачоў аддаленых вёсак на кожным прыпынку ладзілі кніжную выставу «Беларусь у сэрцы берагчы» з абавязковым бібліяграфічным аглядам кожнай кнігі, фотазонай, прапанавалі бяспройгрышную латарэю і сувеніры на памяць.

*Наталля КАЗАРЭЗ,
метадыст Карэліцкай раённай бібліятэкі*

Кнігі краязнаўцаў з Дзятлава

Сёлета адразу дзве гісторыка-краязнаўчыя кнігі, прысвечаныя Дзятлаўшчыне, пабачылі свет. Аўтары іх жывуць у Дзятлаве, дзе і даследуюць свой родны край. Гэта Алена Абрамчык і Міхаіл Лук'янчык.

напісаны ёю за апошнія дзесяць гадоў і прысвечаныя гісторыі, падзеям і людзям Дзятлаўшчыны.

Аўтарка цікава і змястоўна апісвае жыццё і дзейнасць сваіх знакамітых землякоў Канстанціна Астрожскага, Мікалая Фаўстына Радзівіла, Міхася Петрыкевіча, Віктара Шымюка, Вячаслава Адамчыка і іншых славных землякоў.

У асобным раздзеле А. Абрамчык распавядае пра назву свайго горада, пра Кастуся Каліноўскага на Дзятлаўскай зямлі, пра рэпрэсіі на Дзятлаўшчыне і абутак часоў Вялікай Айчыннай вайны: пасталы і дзевяцішкі. З захапленнем чытаюцца пра артыкулы пра каменныя могількі і ідала, пра крэсла з пала-

ца Радзівілаў і калгаснае жыццё, якім яно было на самой справе. Не абышла аўтарка і гісторыю дзятлаўскага яўрэйства.

Жыхар горада М. Лук'янчык назваў сваю кнігу трохі незвычайна – «Мая Дзятлаўшчына: для жыцця на зямлі»; яна таксама пабачыла свет у выдавецтве «ЮрСаПрынт». Аўтар выдання нібы працягвае тое, што не паспела напісаць А. Абрамчык. Той, каму трапіць у рукі кніга М. Лук'янчыка, адразу зверне ўвагу на такія артыкулы, як «Якуб Колас на Дзятлаўшчыне», «Аэрадромы на Дзятлаўшчыне», «Індустрыяльная спадчына на Дзятлаўшчыне», «Перамогу сустрэлі ў Лодзі», «Французскія макі з Наваельні» і інш.

Дзве новыя кнігі дзятлаўскіх даследчыкаў папоўняць бібліятэчку беларускага краязнаўства і зацікавяць шырокае кола чытачоў.

Сяргей ЧЫПРЫН

На тым тыдні...

Ратуюцца спадчынай

✓ **22 ліпеня** ў Палацы мастацтва адбылося ўрачыстае адкрыццё Рэспубліканскай выставы «**Трынаале сучаснага мастацтва**» па выніках Рэспубліканскага конкурсу «Нацыянальная прэмія ў галіне выяўленчага мастацтва» ў 2019 – 2020 гг., арганізаванага Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь, Мінскам гарадскім і абласным выканаўчым камітэтам, Нацыянальным гістарычным музеем Рэспублікі Беларусь.

Задачы конкурсу – адраджэнне, развіццё і папулярызацыя лепшых традыцый і дасягненняў нацыянальнага выяўленчага мастацтва, павышэнне прафесійнага майстэрства ўдзельнікаў, выяўленне і падтрымка таленавітай моладзі, развіццё яе творчых здольнасцяў. У экспазіцыі выставы прадстаўленыя 92 працы ў 10-і намінацыях.

✓ **22 ліпеня** ў Музеі беларускага народнага мастацтва ў Раўбічах (Мінск раён) адкрылася выстава «**Magnificat**» Паўла Кандрусевіча. Адною са слаўтасцяў музея з'яўляецца збудаванне, у якім ён знаходзіцца, – некалі культурава пабудова сярэдзіны XIX стагоддзя. У былыя часы ў будынку размяшчалася касцёл святога Мацвея, затым Успенская царква, цяпер – храм мастацтва. Намаленасць гэтага месца і культурная архітэктура падштурхнула аўтара да ідэі стварэння выставы, у якой, як і ў самім музеі, будучы аб'ядноўвацца рэлігійнасць і свецкае мастацтва. П. Кандрусевіч змог прааявіць сябе і як жывапісец-пейзажыст, і як майстар твораў на рэлігійную тэму.

Выставу можна наведаць да 22 верасня.

✓ **23 ліпеня** ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь адкрылася выстава, прысвечаная вынікам рэалізацыі аўтарскага мастацкага праекта Аляксандра Аляксеева і Алега Лукашэвіча «**Спадчына Беларусі**». Загады свайго існавання ён стаў вядомы не толькі ў Беларусі, але і далёка за яе

межамі. Гэта першая выстава, што ўсебакова раскрывае шматлікія аспекты праведзенай аўтарамі працы, пачынаючы з 2001 г. Упершыню публіцы прадставіць усе яго асноўныя складнікі: прэзентацыйныя кнігі-альбомы, дакументальныя фільмы і фотаздымкі.

На выставе дэманструюцца таксама мастацкія фатаграфіі, што прадстаўляюць аб'ядноўлена архітэктурную спадчыну краіны: Мір, Нясвіж, сядабы ў Скоках, Мерачоўшчыне, Лошыцы і Чырвоным Беразе, палацы ў Залессі і Гомелі, храмы ў Полацку, Сын-кавічах, Івянцы і г.д.

✓ У рамках чарады мерапрыемстваў да 35-годдзя з часу адкрыцця ў Лоеве Музея бітвы за Дняпро цэнтр дакументацыі культурнай спадчыны прэзентаваў навукова-даследчы выставачны праект па матэрыялах палявых экспедыцый музея «**Этнаграфія /не толькі/ ў лічбе. Смартфон: нататнік, дыктафон, камера...**».

У праекце зробленая спроба асэнсавання працы ваенна-гістарычнага музея з няпрофільным для сябе, але вельмі цікавым і важным для гісторыі Лоеўскага рэгіёну матэрыялам – этнаграфічнай спадчынай.

Пад час падрыхтоўкі праекта былі выкарыстаныя прадметы са збору Музея бітвы за Дняпро і палявыя матэрыялы з навуковага архіва музея, сабраныя за апош-

нія 20 гадоў, а таксама палявыя матэрыялы Беларускага архіва вуснай гісторыі. Акрамя прадметных эскпанатаў наведнікаў чакае і экранная экспазіцыя з дэманстрацый палявых запісаў і інтэрв'ю, зробленых супрацоўнікамі музея.

На адкрыцці выставы сябры музейнага аб'яднання «Нашчадкі Лоя» правялі майстар-клас па народных танцах Лоеўшчыны.

Выстава працуе да 13 верасня.

✓ Нацыянальны цэнтр сучасных мастацтваў **30 ліпеня** запрашаў на сямейную экскурсію «**Жывая памяць о войне**». Яна пачалася праграмай выпуску архіўнага кіначасопіса 1944 г. «Мінск наш» аб вызваленні нашай сталіцы. Стужка прадстаўленая Беларускаму дзяржаўным архівам кінафотонадакументаў.

Другая частка праграмы – экскурсія па міжнароднай выставе «Алфавіт войны», дзе аб'яднаныя аўтарскія выказванні сучасных мастакоў з Беларусі, Расіі і Украіны на тэму Вялікай Айчыннай вайны. Тут былі прадстаўленыя таксама ордэны, медалі і пагоны таго часу з прыватнай калекцыі гвардыі палкоўніка Уладзіміра Шокава, фотаздымкі ваеннага і паваннага перыядаў з сямейных архіваў, музычны матэрыял са збору кабінета традыцыйных музычных культураў Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі.

✓ **30 ліпеня** ў Гарадской мастацкай галерэі твораў Л.Д. Шчамялёва пачала працу персанальная

рэтраспектыўная выстава жывапісу і графікі «**Да Неба ішоў**» у памяць пра аднаго з найстарэйшых сябраў Беларускага саюза мастакоў Міхася Каршуга (1930 – 2018). Выстава прысвечана 90-годдзю з дня нараджэння майстра.

Тут прадстаўленыя творы жывапісу і графікі: партрэты сучаснікаў, знаёмых і ўтульных куткі Беларусі, лірычныя вясковыя краявіды. Палотны адлюстроўваюць этапы жыцця і творчасці аўтара, звязаныя з пошукам нацыянальных асаблівасцяў, вывучэннем гістарычнага мінулага і народнага характару беларусаў.

Выстава можна пабачыць да 13 верасня.

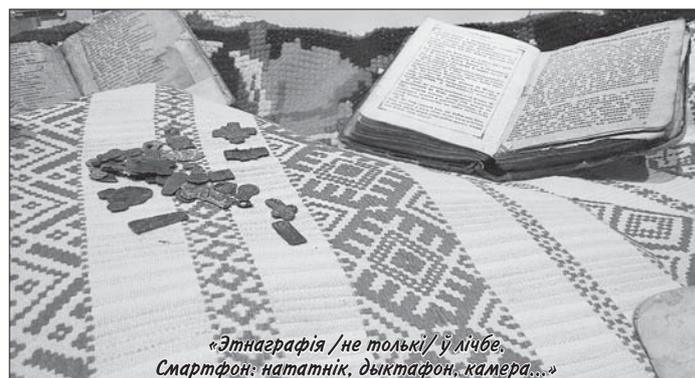
✓ **3 жніўня** ў мастацкай галерэі «Універсітэт культуры» адкрылася персанальная выстава Уладзіміра Гладкова «**Далёкае і блізкае**».

Экспазіцыю складаюць творы жывапісу і графікі, сярод якіх тэматычныя кампазіцыі, бытавыя замалёўкі, партрэты і пейзажы, што раскрываюць гістарычны лад жыцця, самабытнасць і нацыянальныя традыцыі народаў Сярэдняй Азіі – рогіёну, дзе нарадзіўся мастак.

А **4 жніўня** тут адбылося адкрыццё персанальнай выставы Наталлі Максімавай «**Пошук формы**».

Аўтарка прадстаўляе свае творы жывапісу, графікі і керамікі, выкананыя за апошнія пяць гадоў. Канцэпцыя выстава – гэта пошук формы, якая матэрыялізуецца ў розных тэхніках, адлюстроўваючы эмацыйныя вобразы і настроі аўтаркі. Сваю задачу мастачка бацьчы у тым, каб заінтрыгаваць, зацікавіць гледача, даць яму магчымасць спыніцца на імгненне і падумаць пра высокае і бязмежнае.

Скарыстаная інфармацыя з паведамленняў Палаца мастацтва, Музея беларускага народнага мастацтва (Раўбічы), Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь, Музея бітвы за Дняпро (Лоеў), Нацыянальнага цэнтра сучасных мастацтваў Рэспублікі Беларусь, Гарадской мастацкай галерэі твораў Л.Д. Шчамялёва, мастацкай галерэі «Універсітэт культуры»

«Этнаграфія /не толькі/ ў лічбе. Смартфон: нататнік, дыктафон, камера...»

Дарагія сябры!

У 2020 годзе завяршаецца трэці год, які па рашэнні Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь быў абвешчаны ў нашай краіне годам малой радзімы. За тры гады акцыі ў краіне былі праведзеныя тысячы мерапрыемстваў па развіцці і добраўпарадкаванні населеных пунктаў у розных рэгіёнах, на павышэнні ўзроўню духоўнасці беларускага народа, захаванні мясцовых традыцый, адметных рысаў побыту беларусаў, нашай этнаграфічнай культуры і мовы.

У гэтай сувязі Прэзідыум Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры плануюць да 23 жніўня 2020 года правесці агульнарэспубліканскую творчую акцыю «За што я люблю родную зямлю», прымеркаваную да Тэдня мастацкага слова ў НАН Беларусі (з 31.08. па 06.09.2020) і Дня беларускага пісьменства ў г. Бялынічы (06.09.2020).

Ідэя творчага праекта заключаецца ў напісанні жыхарамі Беларусі творчых працаў (сачыненняў, вершаў, апавяданняў, эсэ і інш. на беларускай мове), дзе будуць адлюстраваны дасягненні ў развіцці рэгіёнаў Беларусі, уласобныя паўчужыя гонару за сваю малую радзіму і любоў да яе герайчнага мінулага і славу тага цяперашняга.

На базе Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі будзе створаная камісія, якая на аснове распрацаваных палажэнняў аб конкурсе ацэніць узровень творчых работ. Пераможцы конкурсу будуць узнагароджаны пад час мерапрыемстваў у рамках Тэдня мастацкага слова, а таксама пры правядзенні Дня беларускага пісьменства ў Бялынічах.

Ад рэдакцыі. Беларускі фонд культуры і «Краязнаўчая газета» падтрымліваюць ініцыятыву Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. І хоць Палажэнне змяшчае крыху запознена (з-за неспрыяльнай санітарна-эпідэміялагічнай сітуацыі ў краіне), але часу яшчэ ёсць. Тыя, хто мае некаторыя напраўкі (а беларусы – гэта нацыя пісьменнікаў), паспеюць даслаць вынік сваёй творчай працы на конкурс.

Дасялаю свой вершаваны ўспамін пра жыццё роднай вёскі Радкава, што на Салігоршчыне. Я навучылася раваць лён гадоў з сямі – з матуляй і бабуляй, бо яны працавалі паляводамі ў калгасе. Вось і адмяралі нормы лёну, цукровых буракоў, ячменю, каб палоць яго ад асоты. Яшчэ ў калгасе вырошчвалі гародніну і тытунь. Я і там з бабуляй працаваць вучылася. А вось з лёнам дык прайшла сапраўдную школу ад усходаў да здачы трасты на камбінат: палола, ірвала, у снапкі вязала скручанымі перавясламі, у малацілку падавала, на ганку пранікам вучылася біць і зерне ў ночвах веяла, лянок на поплаве слала, затым уздымала па першым снезе, зноў яго вязала, на грузавую машыну падавала...

Якая ж цяжка была праца! Толькі прасці бабуля не навучыла, бо калі кужаль пралі, я была яшчэ маленькая, мяне толькі бралі з сабой на «папрадху» да сястры маёй бабулі Зосі, Мані, якая жыла ад нас праз тры хаты. Я добра памятаю, як збіралася шмат жанчынаў, усяджаліся на лавы і пачыналі прасці. І спявалі песні. Ды як прыгожа спявалі! А калі я вырасла, то тканіны ўжо былі з крэмы. Але добра памятаю вялікія кросны, што стаялі ў роднай хаце і грукалі цэлую зімку, памятаю, якія прыгожыя поспікі, ручнікі і настольнікі ткала мая бабуля Зося. Яшчэ я любіла, калі вясковыя жанчыны хадзілі мыць выбеленыя палотны ў невялікі вадаём, што быў за агародамі. Як прыгожа ляжалі доўгія палотны на зялёнай траве! А які водар ад іх уздымаўся!

А вось на калядныя святы ў нашай вёсцы адпачывалі, збіраючыся ў чэйі-небудзь хаце. Мы з бабуляй Зосяй найчасцей хадзілі да яе сястры Мані. Там я навучылася спяваць родныя песні і добра танчыць. Сёння мне ўжо шмат гадоў, але тыя родныя напевы гунаць у душы, і танчыць я вельмі люблю. І шляхетныя танцы, і беларускія, і рускія – чаго толькі не танчылі радкаўскія майстрыхі. Таму і я добра засвоіла гэтую навуку.

аб конкурсе пісьмовых творчых работ «За што я люблю родную зямлю»

I. Агульныя палажэнні

1.1. Конкурс творчых пісьмовых работ «За што я люблю родную зямлю» (далей – Конкурс), прымеркаваны да завяршэння года малой радзімы ў Рэспубліцы Беларусь. Мэта акцыі – далучэнне да мастацкай творчасці шырочкі мас беларускага насельніцтва, распаўсюджанне інфармацыі аб гісторыі, дасягненнях і развіцці рэгіёнаў Беларусі, раскрасці і падтрымку таленавітых людзей, здольных да дзейнасці ў сферы славеснага мастацтва.

1.2. Задачы конкурсу:

павышэнне ўзроўню пісьмовай і духоўнай культуры, развіцці творчых, інавацыйных і крэатыўных кампетэнцый; фарміраванне шырыні кругагляду, умаўня ўвасабляць у мастацкім слове свае паўчужыя і думкі, карыстацца рознымі інфармацыйнымі крыніцамі, лагічна і сістэмна структуравать матэрыял; прадастаўленне дадатковых магчымасцяў для самарэалізацыі асобы ў творчай дзейнасці; фарміраванне матывацыі да самаразвіцця і падтрымка творчых ініцыятыў; павышэнне інтарэсу да вучэння роднай мовы, літаратуры, культуры і гісторыі; захаванне і трансляцыя культурна-гістарычнай спадчыны будучым пакаленням;

дэманстрацыя і прапаганда найлепшых дасягненняў нашага народа на працягу апошніх дзесяцігоддзяў.

1.3. Арганізатарамі конкурсу з'яўляюцца дзяржаўная навуковая ўстанова «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі» (далей – Арганізатар).

1.4. Удзельнікамі конкурсу ў аўтарамі творчых работ могуць быць усе грамадзяне Рэспублікі Беларусь, якія падрыхтавалі пісьмовую працу ў межах прапанаваных тэматычных напрамкаў (п. 2.3) і ў адпаведнасці з патрабаваннямі да афармлення. Колькасць удзельнікаў не абмежавана. Матэрыялы на конкурс дасялаюць самі ўдзельнікі.

1.5. Матэрыялы, дасланыя на Конкурс, якія, на думку Арганізатара, уяўляюць зурьыстную або мастацкую каштоўнасць, могуць агуль-

лікаваны. Аўтарскія правы захоўваюцца за аўтарам.

Для правядзення конкурсу ствараецца конкурсная камісія, якую фарміруе Арганізатар конкурсу.

Конкурсная камісія: публікуе Інфармацыйны ліст аб Конкурсе з умовамі ўдзелу, патрабаваннямі да прадстаўленых работ, тэрмінамі і іншай неабходнай інфармацыі; арганізуе прыём конкурсных работ, іх экспертызу і ацэнку; вызначае і аб'яўляе лаўрэатаў конкурсу.

II. Парадак правядзення конкурсу

2.1. Конкурс праводзіцца з 23 ліпеня па 23 жніўня 2020 года.

Экспертыза і ацэнка конкурсных работ, вызначэнне лаўрэатаў – з 23 жніўня па 1 верасня 2020 года.

Аб'яўленне лаўрэатаў конкурсу – не пазней 10.09.2020.

2.2. Кожны ўдзельнік можа прадставіць на конкурс не больш як адну творчую работу на беларускай мове. Аб'ём конкурсных работ не больш за 10 друкаваных (праз 1 інтэрвал, кегль 14) або рукапісных старонак.

2.3. Спрымаюцца работы, падрыхтаваныя ў межах наступных тэматычных накірункаў:

Да ўдзелу ў конкурсе прымаюцца творчыя пісьмовыя працы, сачыненні, эсэ, вершы, апавяданні на тэмы: «За што я люблю свой край», «Мова маёй малой радзімы», «Родная зямля – крывіца натхнення», «Квітней, мая радзіма!»

У творчых працах павінны быць адлюстраваны дасягненні ў развіцці гарадоў і вёсак Беларусі, уласобныя паўчужыя гонару за сваю малую радзіму і любоў да яе герайчнага мінулага і славу тага цяперашняга.

2.4. Структура конкурснай работы:

тытульны ліст павінен змяшчаць: 1) прозвішча, імя, імя па бацьку аўтара (поўнаасцю); 2) паштовы адрас і тэлефон; 3) звесткі аб адукацыі і месцы працы або вучобы;

тэкст работы афармляецца ў выглядзе артыкула, які павінен быць вызразна структураваны па абзацах,

быць лагічным і паслядоўным.

2.5. Работы, дасланыя на Конкурс, аўтарам не вяртаюцца.

2.5.1. Электронны выгляд работ можа быць прадстаўлены на электронным носьбіце (CD або USB Flash).

2.5.2. Работы дасялаць на адрас: Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, вул. Сурганава, 1/2, г. Мінск, 220072, або па электроннай пошце: inlinasbel@tut.by з паметкай «конкурс».

2.6. Расходзі, звязаныя з прадстаўленнем матэрыялаў на конкурс, аплачваюцца яго ўдзельнікамі самастойна.

2.7. Экспертызу работ праводзіць конкурсная камісія (журы) пасля заканчэння прыёму работ. Журы фарміруе Арганізатар конкурсу.

2.8. Конкурсная камісія мае права адхіліць ад удзелу ў конкурсе работы за плагіят, нізкую якасць выканання ці невыкананне патрабаванняў конкурсу.

III. Крытэрыі экспертызы конкурсных работ

3.1. Пры правядзенні экспертызы конкурсных работ камісія (журы) ацэньвае:

- актуальнасць і навізну;
- эстэтычную і мастацкую якасць; вообразнасць мовы;
- дакладнасць (адпаведнасць фактам, якія існуюць аб'ектыўна);
- арыгінальнасць (уласны падыход да выбару тэмы і яе раскрыцця);
- змястоўнасць і мастацкі падыход (збалансаванасць зместу і формы, мастацкая якасць матэрыялу);
- адпаведнасць выкладу матэрыялу нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

IV. Падвядзенне вынікаў конкурсу. Узнагароджанне

Па выніках конкурсу вызначаюцца лаўрэаты (дыпламы I, II, III ступеняў).

Дыпламанты конкурсу ўзнагароджваюцца дыпламатамі, граматамі і падзякамі ад імя Арганізатара.

Лепшыя работы будуць апублікаваныя ў зборніку.

Пра лён і лёс

У полі вырас лён высокі.
Прыгожы, роўны, што струна.
Адціў, як трэба, сінявокі,
Нагадаваў і шмат зярнят.

Жанчыны потым лён той рвалі,
Складалі ладныя снапкі,
А потым перавясы бралі,
Ды іх круцілі ад рукі.

У полі хаткамі стаўлялі,
Каб дождж лянок не загубіў –
Снапком іх зверху накрывалі,
Нібы цяслар ім дах зрабіў.

Стаялі хаткі пад вятрам,
Праменні іх ласкава грэлі,
Крапілі хмары іх дажджамі,
А ў шарыках зярняты спелі.

Прышла пара лён малаціць,
Узялі ў рукі людзі пранік
Ды пачалі любаць той біць,
Пакаўшы на шырокі ганак.

У ночвах веялі зярняты,
Лянок на воз высокі клалі,
А зерня ўраджаі багаты
У сухія бочкі засыпалі.

Вялікі поплаў быў за вёскай,
Туды радкамі клалі лён,
Каб ён ляжаў на траўцы порсткай,
Каб моцы набіраўся ён.

Ляжаў лянок аж да марозу,
Бывала – снегам прыпадаў,

Тапталі гусі, качкі, козы,
А хтось грыбы на ім збіраў.

Затым яго ў снапы вязалі
І да сябе ў хлявы вязлі,
А потым добра церлі, мялі,
Рабілі спраўна кужалі.

Парою змяняю жанчыны
Хадзілі прасці кужаль той,
Спявалі песні пры лучынах,
Вучыліся адна ў другой:

Як нітка тонкая прадзецца,
То будзе добрая бялізна,
Як нітка тоўстая кладзецца,
То добрай коўдра потым выйдзе.

А маладзенькія дзяўчаты
Рабілі модныя карункі,
Каб на якое-небудзь свята
Дарыць сяброўкам падарункі.

Вось кужаль спрадзены ў ніткі –
Прышла пара за кросны стаць.
І, зняўшы хусткі, боты, світкі,
Тканіны для сямейкі ткаць.

Тканіны шмат было патрэбна,
Бо сем'і ладнымі былі,
Палотны тонкія і зрэбныя
Вясною па вадзе плылі.

Бялілі блехам іх жанчыны,
Каб выйшлі белымі кашулі,
А потым мылі доўга, чынна,
Ды зноў па поплаве цягнулі.

Бялёў той поплаў ручнікамі:
Сярод зялёнае травы

Ляжалі белымі радкамі,
Пад сонцам млілі веснавым.

Паставы ладныя тканіны
Няслі жанчыны да двароў
Ды клалі да сябе ў скрыні,
Прыемны пах ад іх ішоў.

І голкі бралі ў рукі потым,
Адзенне шылі для сям'і,
А іх мужы тачалі боты
І лапці для дзятвы плялі.

А на вяселля Каляды,
Калі не можна ткаць і шыць,
Гулялі весела ды складна,
Каб ім было не сумна жыць.

На стол гарэлачку стаўлялі,
Кісель, аладкі, каўбасу,
Мачанку з печы даставалі,
Стаўлялі і тое, што нясуць.

Гулялі весела і дружна,
Спявалі песні пра жыццё,
Скакалі пад гармонік з бубнам,
І што ні песня – забыццё.

А хтосьці цалаваўся ў сэнцах,
Хаваўся хітра ад вачэй,
Падглядваў нехта ў акенца,
А потым уцакаў хутчэй.

Такім быў побыт беларусаў,
Жыла так вёскача мая.
Сярод ільну, сярод абрусаў
На гэты свет прыйшла і я.

*Вялікіна БАБКО-АЛЯШКЕВІЧ,
в. Радкава Салігорскага раёна*

Татарскі след у назвах зямлі беларускай: вёска Асмолава

Даклад Разаліі Александровіч-Туфкрэо

Айконім «Асмолава». Вёска, да гісторыі якой мы звяртаемся, называецца **Асмoлава** (Asmolava, рускамоўнае напісанне Осмoлово, гістарычнае Асмaловічы і Асмoлавічы). Згодна з цяперашнім адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзелам, знаходзіцца ў Нясвіжскім раёне. На яе паказвае ўказальнік уздоўж шашы Нясвіж – Клецк. У сувязі з месцамі пражывання татараў можна пачуць: Арда, Асмолава, Іванава.

Вёска з назвай Асмолава ў Беларусі не адзіная. У суседняй Гродзенскай вобласці ёсць вёска, што адносіцца да Навагрудскага раёна (Пятрэвіцкі сельсавет). Аб яе існаванні сведчыць указальнік уздоўж шашы Ліда – Навагрудак. А знаходзіцца яна побач з былымі татарскімі ўладаннямі Лоўчыцамі і адрэканструяванай на Лоўчыцкім мізары мячэць.

У суседняй Расіі таксама ёсць две вёскі з падобнаю назвай: «Асмолово – село Рыльскага раёна Курскай области», «Асмолово – сельское поселение Барятинского района Калужской области». Нельга не звярнуць увагу на напісанне назвы на рускай мове – з пачатковай «А». Што тычыцца старадаўнасці, то Асмолава Рыльскага раёна вядомае з IX ст. А валасны цэнтр Рыльск узгадваецца нават у Літоўскай Метрыцы.

Сведчанні аб нашай вёсцы змешчаныя на старонках хронікі «Памяць. Нясвіжскі раён» і энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі», а таксама ў вядзеннях Метрыкі ВКЛ (кніга 70).

Пасяленне татараў у ваколіцах Клецка многія гісторыкі звязваюць з пачаткам XVI ст., а дакладней, з бітвай 1506 г. пад Клецкам. У гэтай бітве крымскія татары былі пераможаныя войскам ВКЛ на чале з Міхаілам Глінскім.

Існуе меркаванне, што засяленне на гэтых землях татараў адбылося раней: з XVI ст. у Клецкім княстве жыло не меней чым другое пакаленне аселых залатарадзінскіх войнаў, і гэта зусім не палонныя, а менавіта воіны, якіх надзялялі землёю за службу на карысць ВКЛ.

Доўгі час першай узгадкай аб сяле Асмaловічы Клецкага княства лічыўся 1552 г. У гэтым жа годзе тут жылі татары Казловічы, Грыдзевічы і інш. Татарскай зямлі налічвалася 6 валок 15 маргоў (159,75 га).

З Радзівіламі татараў Клецкага княства – ці, як запісана ў некаторых дакументах, «клецкіх татараў» – звязваюць працяглыя ўзаемаадносіны. Магнацкія ўладанні дазвалялі татарам атрымліваць параўнальна вялікія надзелы зямлі з правам валодання на тых жа ўмовах, што і пры

службе дзяржаве. Пры гэтым захоўваліся саслоўныя правы татараў і заступніцтва ўпывовага магната, што мела рэальную моц у параўнанні з артыкуламі Статута і ў адрозненне ад судоў Расійскай імперыі, пастановы якіх не мелі належнай сілы на былых землях Рэчы Паспалітай.

Даследчык гісторыі «літоўскіх татараў» Станіслаў Думін, вывучаючы дакументы Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, атрымаў такія звесткі: згодна з Інвентаром 1575 г. татарам Клецкага княства належала 101 валока зямлі, і яны павінны былі выстаўляць атрад з 32-х чалавек. Гэты конны атрад суправаджаў Радзівілаў у іх паходах і інш.

Паступова з'явілася раздзяленне на Рускае Асмолава і Асмaлоўку Татарскую. Акрамя прыватных уладанняў існаваў і фальварак Татарскае Асмолава. На 1880 г. у Рускім Асмолаве было 40 двароў і 233 жыхара, у Асмaлоўцы Татарскай 5 двароў і 55 жыхароў, у фальварку Татарскае Асмолава – 6 двароў і 31 жыхар.

З надрукаванай у татарскім календары (выдаваўся на польскай мове Муфціятам у Вільні) табліцы «Татары польскія ў лічбах на 1 студзеня 1938 года» бачна, што ў Асмолаве жылі 210 чалавек, з іх 99 мужчынаў і 111 жанчынаў – гэта ўдвая больш, чым у Міры, але ўдвая менш, чым у Докшычах; амаль столькі, колькі ў Клецку і Вільні.

Карыцкія князі на службе ў Радзівілаў. 20 мая 1614 г. князь Ян Альбрэхт Радзівіл выдаў князю Янушу Карыцкаму прывілей на 7 валокаў зямлі ў Клецкай ардынацыі. Вайсковае фармаванне на службе ў Радзівілаў узначальвалі прадстаўнікі роду Карыцкіх, якія перадавалі пасаду ў межах свайго роду. Унук Януша Карыцкага ротмістр князь Багдан Карыцкі ўзначальваў татараў Арды, Асмолава і Іванава.

У другой палове XVII ст. татараў пераўзброілі. Яны атрымалі ад князя ахоўныя шлемы-місюркі ды іншы рышту-

Адкрыццё памятнага знака ў гонар 500-годдзя Асмолава. Выступе М. Плакса

нак. 5 верасня 1742 г. Марцін Радзівіл распарадзіўся аб адпраўцы на службу татарына Войны замест састарэлых Яна Чымбаевіча і Мацея Абрамовіча – гэты ліст быў адрасаваны на імя князя Яна Карыцкага.

Сярод князёў Карыцкіх былі і тыя, хто спалучаў пасады на службе ў ахове Радзівілаў і ў войску Рэчы Паспалітай. У патэнце ваяводы троцкага Юзафа Радзівіла князь Бекіру Карыцкаму на званне ротмістра Клецкай ардынацыі апошні названы ротмітрам 6-га палка Перадавой варты літоўскіх войскаў.

Паступова некаторыя з прадстаўнікоў роду Карыцкіх адыходзілі ад службы ў Радзівілаў. Сярод дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі нам сустрэліся больш блізка да нашага часу матэрыялы. Так высвятлілася, што «О сем роде состояний определение состояний 1824 года месяца Октября 25 дня» і што Карыцкі Бекір Іванаў сын, магаметанін, 65 гадоў, жонка Разалія з Юзефовічаў «владет дедичным наследственным имуществом в Осмолаве с подданными: мужчин 4, женского пола 6 душ», былы ротмістр польскіх войскаў знаходзіцца ў адстацы і жыве ў «Минской губернии Слуцкого повета в фольварке Осмолаве».

Менавіта на землях Карыцкіх у Асмолаве была пабудаваная мячэць.

Асмолава, мячэць 1917 год (да рамонту)

імперыі, Юзаф Міхаіл Радзівіл загадаў, каб татары пакінулі ўсе гэтыя тры вёскі. Татары вымушаныя былі судзіцца. Справа разглядалася ў Сенце каля 6-і гадоў. У выніку татарам захавалі надзелы, але абавязалі плаціць Радзівілу чынш у памеры 60 злотых з валокі. Напэўна, людзі на гэтым не здзіліся, бо ў дакументах XIX – пачатку XX ст. татары Арды, Асмолава і Іванава неаднаразова называюцца ўласнікамі.

Самым арыгінальным дакументам на шляху нашых архіўных пошукаў у гэтым накірунку з'яўляецца вопіс, дзе змяшчаецца «Справка Минского губернского правления от 26 апреля 1838 года о результатах расследования дела о неповиновении властям жителей околиц Осмолото, Иванова и Орды Клецкой ординарии Слуцкого уезда при передаче земли, на которой они жили, во владение кн. Льва Радзивилла и о подавлении их сопротивления с помощью военной силы». Матэрыялы ўяўляюць сабой амаль дэтэктыўны аповед і ўтрымліваюць сведчанні аб непадпарадкаванні двараніна Сушчэвіча і дваранкі Карыцкай. У матэрыялах пералісі К. Сушчэвіча ўвесь час прасочваецца паралель з учынкам дваранкі Карыцкай, якая аказвала супраціўленне, арганізаваўшы для гэтага сваіх сялян. Пры гэтым Карыцкая, уадрозненне ад Сушчэвіча, не была аштрафаваная і прыцягнутая да адказнасці. Мяркую, што гэта якраз і сведчыць аб стасунках Карыцкіх з Радзівіламі.

Татарскія святыні Асмолава. Мусульманскі прыход у Асмолаве адзін з самых старадаўніх. Апошняя мячэць у Асмолаве пабудаваная ў 1834 г. Стаяла хоць і ў чыстым полі, але крыху на ўзгорку, абнесена невысокай агароджай, на брамцы – паўмесяц з зоркай, на даху невялікі мінарэт. У 1880 г. да асмолаўскай абшчыны (джамаату) было прыпісана больш за 160 домаўладальнікаў татараў-мусульманаў з Асмолава, Арды, Іванава, Клецка і Капыля. Імамы абіраліся на агульных сходах, афармляўся адпаведны акт, які перадаваўся на зацвярджэнне ў Таўрыскае духоўнае ўпраўленне. Паводле метрыкі, мячэць перабудаваная ў 1924 – 1925 гг.

(Заканчэнне на стар. 8)

Наш календар

Геніюш Ларыса Антонаўна – дзяўчка беларускага нацыянальнага Адраджэння, паэтка, празаік, мемуарыстка – 110 гадоў з дня нараджэння

Ларыса Геніюш (у дзявоцтве Міклашэвіч) нарадзілася 9 жніўня 1910 г. у маёнтку Жлобаўцы Гродзенскага павета (цяпер Ваўкавыскі раён) у шматдзетнай. У 1928 г. скончыла Ваўкавыскую польскую гімназію, дзе яе так і не змаглі забавіць выразна ўсвадомленай беларускасці. Тут яна знаёміцца з англійскай, польскай, скандынаўскай класікай. Тады ж і пачала пісаць вершы.

У 1935 г. пабралася шлюбам з Янкам Геніюшам, выпускніком Карлавага ўніверсітэта (Прага). Маладыя асталіся на радзіме Янкі ў Зэльве, дзе ў іх нарадзіўся сын Юрка. У гэты час Л. Геніюш захапляецца бунтарнай паэзіяй Максіма Танка, зборнікам Янкі Купалы «Шляхам жыцця».

У 1937 г. сям'я пераехала ў Прагу. Пасля далучэння Заходняй Беларусі да СССР (1939) бацьку Л. Геніюш арыштавалі і неўзабаве расстралялі, а маці і дзвюх сясцёр выслали ў Казахстан.

З пражскіх перыяд жыцця (1937 – 1947 гг.) Л. Геніюш наладзіла сувязі з беларускай эміграцыяй, удзельнічала ў працы ўрада БНР. У сакавіку 1943-га стала Генеральным сакратаром урада, займаючы захаваннем і ўпарадкаваннем архіва БНР. Апекавала беларускіх эмігрантаў, палітычных уцекачоў, беларускіх работнікаў і ваеннапалонных у Германіі. Прымала ўдзел у Другім Усебеларускім кангрэсе.

З 1945 г. савецкія ўлады дамагаліся экстрадыцыі Геніюшаў у СССР, ставячы ім у віну «антысавецкую нацыяналістычную дзейнасць» пад час вайны. У канцы 1947 г. сям'я перабралася ў Прагі ў паўднёвачэшскі горад Вімперк.

5 сакавіка 1948 г. іх арыштавалі, а 12 жніўня перадалі савецкім уладам. Утрымлівалі ў турмах Вены, Львова і Мінска; у апошній Л. Геніюш дапытваў міністр Дзяржбеспекі БССР Лаўрэнція Цанава, беспаспяхова патрабуючы перадаць архівы БНР.

У лютым 1949 г. Вароўны Суд БССР прыгаварыў Л. Геніюш да 25-і гадоў зняволення ў лагерах. Да такога ж тэрміну быў прыгавораны і яе муж. Пакаранне адбывалі ў лагерах Інты і Абезя (Комі АССР) і ў Мардоўскай АССР.

У 1956 г. Геніюшы былі часткова рэабілітаваныя: тэрмін пакарання зменшаны да 8-і гадоў, якія ўжо прайшлі з моманту прысуду. Пасля вызвалення вярнуліся ў Зэльву. Л. Геніюш прыныццова адмаўлялася прымаць савецкае грамадзянства, засталася грамадзянкай Чэхаславакіі. Дом Геніюшаў стаў прыцягальным асяродкам для творчай моладзі Беларусі. Нягледзячы на нагляд КДБ, частымі гасцямі ў Зэльве былі пісьменнікі, мастакі, навукоўцы.

Творы Л. Геніюш пачалі з'яўляцца ў беларускіх эмігранцкіх перыядычных выданнях у 1939-м. Пад час вайны друкавалася ў газетах «Раніца», «Беларускі работнік», «Новы шлях» і інш. У 1942 г. выйшаў першы зборнік яе паэзіі «Ад родных ніў», дзе пераважаюць на-

Юрка (сын), Янка (муж), Міхась (унук), Ларыса, Алесь (унук) і Валянціна (нявестка) Геніюшы. Каля 1972 г.

цыянальна-вызваленчы матывы. Пісала вершы і ў зняволенні. Пасля вызвалення яе творчасць на працягу 10-і гадоў была забароненая. У 1967-м пры садзейнічанні Максіма Танка выйшаў яе першы ў савецкай Беларусі зборнік «Невадам з Нёмана». Доўгі час Л. Геніюш дазваляла выступаць толькі як дзіцячая пісьменніца (кніжкі вершаў «Казкі для Міхаські», 1972; «Добрай раніцы, Алесь», 1976). Яна аўтар зборніка «На чабары настоена» (1982). Пасмяротна былі выдадзеныя найбольш поўныя зборнікі яе твораў.

Творчасць Л. Геніюш прасякнутая вобразам Беларусі. Яе вершы меладычныя, напоўненыя фальклорнымі матывамі (паэмы «Куфар», 1967; «Маёй бабусі», 1989; «Даўніна», 1990).

Літаратурны набытак Л. Геніюш не абмяжоўваецца паэтычнымі творами. У яе вялікая колькасць празаічных тэкстаў – успаміны, аповяданні, абразкі на гістарычную тэму. Падзей у беларускай мемуарыстыцы стала пасмяротная публікацыя кнігі ўспамінаў Л. Геніюш «Споведзь». Гэта твор пра незвычайную людскую самаахвярнасць, пра сапраўдны апостальскі шлях жанчыны-беларускі, для якой Бог і Бацькаўшчына – найвышэйшыя каштоўнасці на зямлі. Ва ўспамінах уваабіліся драматычныя рэчаіснасці Заходняй Беларусі ў часы польскай акупацыі, шматграннае жыццё беларускай эміграцыі ў Празе, нацыянальна-вызваленчы рух, лёс заснавальнікаў БНР і іх паслядоўнікаў, падзеі ваеннага часу ў Цэнтральнай Еўропе і ў Беларусі.

Памерла Л. Геніюш у 1983 г. Пасля адпавання ў царкве ў апошні шлях паэтку праводзілі тысячы людзей. Пахаваная на зэльвенскіх могілках побач з мужам.

...У 2006 г. адбылася прэзентацыя музычнага дыска на вершы Л. Геніюш «Жыцьцё для Беларусі», дзе можна пачуць і голас самой паэтки. У 2016 г. у Гродзенскай епархіі БПЦ была ўрачыста адкрытая прыходская бібліятэка імя Л. Геніюш, а яшчэ раней у Зэльве быў усталяваны помнік нязломнай беларусцы. Людзі помняць.

Падрыхтаваў Алесь САЧАНКА

Прапануем чытачам самы пачатак знакамітай «Споведзі», які называецца «Жлобаўцы» (з захаваннем аўтарскага правапісу і з невялікімі скарачэннямі)

Благаслаўлены родны дом, дзе бацькі і ўся дараяга сям'я. Благаслаўлены маленькі кусочак роднай, бацькавай зямлі на вялізнай планеце, які называўся Жлобаўцы. Называўся, бо сяння яго няма, таго нашага фальварачка, і нават яго назвы. Там калгас з нейкай ультра-савецкай назовай, дом перавезены ў Ваўкавыск, разам з гумном, а там, дзе была наша сям'я, стаіць толькі даўгі мураваны хлёў і некалькі дрэў, якіх яшчэ не паспелі выкарчаваць на апал сцяне. Калі бываю там, дык прашу: «Пакіньце яшчэ хоць гэтыя дрэвы...». З сяла Аляксандраўка, што ля Воўпы, ад старых прыяцеляў маіх бацькоў Зелянкевічаў віду як на далоні нашу сям'ю і чуцьно, здаецца, як вецер калыша дрэвы.

Часам доўга ўглядаюся на сьцежкі свае маладосці – ажываюць успаміны, і здаецца мне: спрацаваныя матчыны рукі туляць мяне ласкава да сэрца, аляю, ці, як мы казалі, – прагонам, шырака крочыць тата, я яму толькі па бараду, і, угледзеўшы мяне, ён заўсёды ўсьміхаецца пад сваімі крыху рыжымі вусамі, заўсёды падзеліцца думкамі накшталт: «Полацкае княства сяння зрабілі непапулярным са страху, каб не сэнарвалася па праву ад імперыі, але ці ты думаеш, што твая Беларусь утрымаецца эканамічна, калі б была самастойнай?» Тата ведае, чым жыву, і часамі хоча мяне пакваляць¹, як малое дзіця. Крыху спрачаюся, мае ідэі для яго, з дзядоў ужо нявольнага, як экзотыка. Тата ведае, чым за гэта плаціцца, і паглядае на мяне з нейкай чуласцю сумнай.

Ксеня невялікая, але з вялікімі пёмна-сінімі вачыма, чорнавалася і зграбная, жыве сваімі законамі і любіць часам закурывць папярочку. Мы ўсе вельмі супраць гэтага. Ніна, вельмі прыгожая бландынка з залёнымі вачыма, вельмі любіць танец. Нездзе бачыла балет і доўга, пасучы гусей, танцавала свае дзіўныя танцы на пальчыках, з яе не сьмяяліся. Расьціслаў высокі, але яшчэ ня мэтаз дзевяць-дзесят пяць, да якіх дарос у сталым веку. Ён вучыцца ў сельскагаспадарчай школе ў Жыровічах, вельмі прыгожы, чуль, ціхі, паслухмяны і прававіты, хоць яшчэ дзіця. Нейк, калі мы разам ехалі да Гудзевіч, скасаў мяне свае пляны на будучыню, яны былі даволі дзіўныя. «Калі вырасту, дык возьмем ад бацькоў частку зямлі, якая нам належыць з табою, і будзем разам гаспадарыць, ты будзеш садзіць кветкі, даглядаць

хаты, а я пакажу ўсім, як трэба дзбавець ураджай, пасьял возьмем да сябе бацькоў, і нам так будзе добра». Мілы, наймілейшы мой брат, Гэркулес з душою, як лютыя. Здавалася яму, што пакінуць Жлобаўцы – гэта здрадзіць сваёй сям'і.

[...]

Пасьял быў Аркадзі, вечна вясылі, стройны і з твару падобны на маму. Яго мы нейк любілі меней ад Славачкі. Вельмі бурным, гордым, сьмелым такім юнаком быў наймалодшы з хлопцаў Аляксей. Браты былі дружныя, любілі коней і мелі свае хлапоўскія забавы. Але яны былі яшчэ дзеці, вучыліся, і найбольшым «хлопцам» удома была я. Усе справы з падаткамі, урадамі², даўгамі, крэдытамі ўскладаў тата на мае плечы. Ён не любіў такіх спраў, і я іх не любіла, але памагала тату як толькі магла. Наша наймалодшая Людміла, Люсьенка – як мы яе называлі, была раскошным дзецем, прыгожым, ласкавым і вельмі разумным. Была яна любоўю ўсёй сям'і, і ў яе маленькім сэрцачку было столько ласкі да ўсіх, што мы яе падзіўлялі. Яна вельмі любіла мяне, болей як маму, і мы амаль не разлучаліся.

Я была найстаршай удома з дзяцей і, здаецца, найбольш каханай бацькамі, брацкамі, Люсяй і слугамі. Ксеня і Ніна мяне не любілі. Новы вялікі дом, і ўсе ўдома. Цяжка было знайсці адпаведную працу пры Польшчы, асабліва калі бацькі былі больш-менш забяспечаныя, на вышэйшую адукацыю не было матэрыяльных магчымасцяў, заставалася працаваць на зямлі і чакаць мужа. Падсведама і я думала аб мужу нейкім, але ён мусяў быць Беларус. Такіх не было, толькі сяляне, усё роўна муж мой будзе Беларус! [...] пані Ядвіга Зелянкевічыха, гаварыла: «Няма кавалера для панні Ларысы, толькі Пілсудскі!» [...] Для мяне нават ён не прышоў бы ва ўвагу, бо ж быў не беларус...

Час ляцеў, нам было блага і добра – залежала ўсё ад даўтоў, якіх было надта многа, бо самыя Жлобаўцы дзед мой купіў тату пераважна на вільска-гульскі банк, якога паперы вайною, на жаль, не загінулі, і Польшча з усёй строгаасцю спанягала даўгі. [...] Мы жылі цесна з сялянамі, якія густа засялялі свае ўчасткі, дзялілі сваю зямлю між дзясцямі, жылі пераважна бедна, усё рабілі сабе самыя ад кашулі да цудоўных нашых дываноў. Воўна і лён і залатыя рукі жанчын-беларусак – і чалавек ужо апануты цёпла, чыста і хораша. [...] Тады яшчэ сёлы сьпявалі. Сьпявалі яны вечна, пры любой нагодзе, толькі яны постам. Увечары з усіх сёл чуўся сьпеў шырокі, то сумны, тужлівы, то баявы, бадзёры, з бунтарскай нотай, прагай дзеяння, волі. Гэта была душа народу і мая душа – дзясцёны ўжо з асьветаю – знача, тым болей сьведамаю крыўд, якія церпіць наш народ ад атупелых у сваім шавінізме палякаў, які калісьці ад расейцаў. [...]

Зямля была для нас усім: калыскай, хлебам, песьняй, любоўю, магілай. Чым больш зямлі, тым болей надзейнае заўтра, ніякае надзеі больш на ратунак...

¹ Пакваляць (дыял.) – падражніць, даводзіць да слёз.

² Урад (чэшск. *urad*) – дзяржаўная ўстанова.

Цікаваць да родных мясцінаў уласцівая кожнаму неабьякаваму чалавеку. Год малой радзімы стымулюе зірнуць на ўсё, што знаходзіцца побач, па-новаму, адшукаць цікавыя факты, даведацца пра сваю мясцовасць нешта такое, чаго да гэтага не ведалі. І хай гэта будзе адкрыццём даўно адкрытага, ды ўсё ж яно будзе сваім.

Скіруем жа позіркі на раку малой радзімы – Бярэзіну. Вада – жыццядайны фактар: спрадвек людзі сяліліся блізу ракі. І вады ў раёне хапае: 34 ракі, 42 ручаі, возера Вокунь на 20 га. Старадаўняе мястэчка з 519-гадовай гісторыяй Бярэзіно за 49 вёрстаў ад Ігумена (цяперашні Чэрвень) размясцілася на правым беразе галоўнай ракі краю. Яна сімвал Бярэзіно. Бліскачая стужка ракі – і на гербе колішніх землеўладальнікаў Сапегаў. Апроч Бярэзіно, яшчэ тры гарады знаходзяцца на Бярэзіне (Бабруйск, Барысаў, Светлагорск), аднак сваю назву рака падарыла менавіта нашаму гораду, хаця населеныя пункты з такой назвай у Беларусі сустракаюцца: ёсць вёска Бярэзіно ў Докшыцкім раёне, чыгуначная станцыя каля Бабруйска.

Назва ракі мае балтаславянскія карані. У перакладзе з балцкага «бер-

зас» – чыстая, светлая. Раней бярэзінскія касцы, ідучы на сенажаць, ніколі не бралі з сабою пітва, бо вады заўсёды можна было ўзяць з Бярэзіны. Беларуска-рака коціць свае хвалі да магутнага Дняпра і мае два марскія басейны – Балтыйскае і Чорнае моры. Упершыню на геаграфічных картах яна з'явілася ў 1154 годзе: арабскі географ Мухамед аль Удрысі пазначыў на карце ўсяго вядомага на той час раку Днабрус (Дняпро) і яе прыток – раку Бельтас (Бярэзіну).

Рака працякае па тэрыторыі чатырох абласцей – Віцебскай, Мінскай, Магілёўскай, Гомельскай; выток пачынаецца ў Докшыцкім раёне Віцебшчыны. Маленькая крынічка між бяроз цячэ ў ручаі, становіцца ракою з наравістым характарам – моцна звлістым рэчышчам, са спадзістымі схіламі, сярэдне стромкімі, месцамі абрывістымі. Даўжыня

Рака малой радзімы —

ракі – 613 км, 104 з іх (6-ю частку) Бярэзіна працякае па тэрыторыі нашага раёна.

Шмат гістарычных падзеяў, дзе знітавання часнае і мінулае, захавала ў памяці Бярэзіна. На яе вачах мяняўся статус нашага горада: мястэчка (з 1501 г.), раённы цэнтр (з 1924), гарадскі пасёлак (з 1938), горад (з 1968). Бачыла рака і шведаў, і французаў, і немцаў – няпрошаных гасцей роднага краю. У час Паўночнай вайны 16 – 17 ліпеня 1708 г. цераз Бярэзіну каля мястэчка перапраўляліся шведскія войскі на чале з Карла XII. У час вайны 1812 г. раку каля вёскі Жукавец са сваім войскам праходзіў рускі палкаводзец Кутузаў пад покрывам ночы. Вяскоўцы і сёння ведаюць дакладнае месца пераправы рускай арміі (якое між сабой называюць Бынджала па прозвішчы старога, які там жывіў і славіўся тым, што любіў маніць). Першым чым пераправіцца, кутузаўцы закідвалі раку камянямі, каб было не так глыбока. А вось для французаў пераправа каштавала тысячаў чалавечых страціў. Бярэзіна, на 100 км карацейшая за раку Сэну, на якой стаіць сталіца Францыі, не шырэйшая за вуліцу Раіля у Парыжы, стала пагібельнай для французаў у 1812 г. У народзе бытуе прымаўка: «Напалеон па-

Пароходы на Бярэзіне. 1918 год.

дагрэўся ў Маскве, змерз у Бярэзіне». На Бярэзіне каля вёскі Сцюдзёнка непадалёк Барысава ў лістападзе 1812 г. кутузаўскія войскі нанеслі завяршальны ўдар напалеонаўскай арміі. Тады французы страцілі палоннымі 25 тыс., яшчэ 10 тыс. паглынулі воды ракі. У гонар гэтай бітвы на правым беразе Бярэзіны ўстаноўлена мемарыяльнае збудаванне: рады брацкіх магілаў уступамі падымаюцца па беразе, як бы раўняючыся на гранітны помнік у цэнтры. Бярэзіна стала сімвалам рускай баявой славы, а вось для французаў выказванне «поўная Бярэзіна» і сёння мае нядобры сэнс і азначае грандыёзны првал, катастрофу.

У гады Вялікай Айчыннай вайны пад час ліпеньскай вызваленчай аперацыі 1944 г. войскі 2-га Беларускага фронту прыціснулі гітлераўцаў да Бярэзіны. Савецкія войскі фарсіравалі раку каля вёсак Мурава, Перавоз, Жукавец і горада Бярэзіно, з войскамі 1-га Беларускага фронту замкнулі кальцо акружэння: у Мінскім катле апынулася 100-тысячная фашысцкая групіроўка...

Бярэзіно – гандлёвае мястэчка на беразе ракі –

мела зручную прыстань і вяло ажыўлены гандаль. Яшчэ ў XVII – XVIII стст. вялікі князі літоўскія і каралі польскія Ян Казімір і Аўгуст III дазволілі весці тут «вольны гандаль». Асноўны матэрыял вывазу – драўніна, вырабы са смалы. Сплаў ішоў на Балтыйскае і Чорнае моры, у Рыжскі порт мясцовыя купцы адпраўлялі пяньку. З Украіны вадой сюды прывозілі соль, саланіну, збожжа. У пачатку XIX ст. па Бярэзіне да чарнаморскіх і балтыйскіх партоў адпраўлялі звыш 5,5 тыс. пудоў грузаў, прыбывала звыш 70-і тыс. пудоў. На бярэзінскую прыстань прывозілі сукно, соль, цукар, збожжа, жалеза, чыгун. Для перавозкі грузаў выкарыстоўваліся і прытокі Бярэзіны – ракі Клява, Уса, Уша, Ольса. У вясновы час Клява, левы прыток Бярэзіны, становілася сплаўнай, і па ёй дастаўлялі карабельны лес на будаўнічыя верфі Пятра Іу Санкт-Пецярбург.

Са сплаўной прыстані Бярэзіно гналі платы аж да Бабруйска, а іншы раз і далей, да самага Кіева. Праўда, у часы засухі, калі рака значна мялела, у прыватнасці, летам 1926 г., платы не майглі прайсці, іх прапускалі па чарзе, адкрываючы плаціну. У 1935 г. на Бярэзіне

Бярэзіна

з'явіліся буксірныя газавыходы магутнасцю 75 – 90 конскіх сілаў, што дало магчымасць спыніць самасплаў лесу. У 1960-я гг. сплаўная прыстань Беразіно стала механізаванай гаспадаркай. Маставыя краны загрузжалі бярвенні штабелямі на баржы.

Па рацэ ў 1928 г. у райцэнтр даставілі помнік правадыру пралетарыяту У. Леніну, адліты на кіеўскім заводзе «Ленінская кузня» за 3 тыс. сабраных мясцовым насельніцтвам рублёў. Спачатку груз прыбыў пародам на мясцовую прыстань, што размяшчалася насупраць цяперашняй СШ № 2, а ўжо потым яго на гужавых павозках перавезлі ў сквер і ўстанавілі на помніку.

Да рэвалюцыі, пакуль у Беразіно не было моста, па рацэ хадзіў паром. За праезд аддавалі па 5 капеек за каня, а з пешага – 1 капейку. Вясная наводка доўжылася 10 – 20 сутак, Бярэзіна разлівалася аж на вярсту, і пераправа была вельмі марудная і цяжкая. Падарожжа праз Бярэзіну цягнулася пры добрым надвор'і амаль гадзіну, а калі вецер – то і дзве. Восенню рака замярзала, і люд не меў ніякай пераправы. У 1916 г. надракою мост зладжаны драўляны мост, аднак ён быў спалены ў грамадзянскую вайну. Напрыканцы 1929 г. пры актыўным удзеле мясцовага насельніцтва пачалося будаўніцтва новага моста праз раку. Лес дастаўлялі падводамі, тут жа яго распілівалі. Усё рабілася ўручную. На ўрачыстым адкрыцці 200-метровага моста ў Беразіно 7 лістапада 1933 г. прысутнічаў старшыня Саўнаркама БССР М. Галадзед.

У гады Вялікай Айчыннай вайны мост, стратэгічны аб'ект на ажыўленай шашы Мінск – Магілёў, пацярпеў двойчы: быў спалены ў час баёў пад Беразіно 3-4 ліпеня 1941 г., знішчаны савецкімі бамбардзіроўшчыкамі ў апошнія дні чэрвеня 1944 г. у час баёў за пераправу праз раку, якія доўжыліся няспынна каля 18 гадзінаў, што дало магчымасць затрымаць на левым беразе варожыя часці. У рэкордна кароткі тэрміны – за 45 сутак – мост быў адбудаваны, і па ім пайшлі першыя ваенныя грузы на фронт. У канцы 1950-х гадоў мост перажыў рамонт без спынення руху – з грузавых пляцовак пад мостам, з перасоўных падмосткаў.

Сучасны мост праз Бярэзіну адкрыты 13 верасня 2012 г.

А са блівы факт – рачное параводства па Бярэзіне. Як вядома, першыя ў межах Беларусі параводы з'явіліся на Заходняй Дзвіне ў 1892 г. (5 параводаў здзяйснялі рэйсы ад Віцебска да Бешанковічаў). Галоўныя прыстані на Бярэзіне – Барысаўская і Бабруйская. Да рэвалюцыі на грузапасажырскіх лініях Бабруйск – Барысаў працавалі 3 параводы купцоў Салаўёва і Гінсбургі магутнасцю 35 – 40 конскіх сілаў. У сувязі з тым, што параводы загрузжаліся грузам і пасажырамі без усялякай нормы ды яшчэ з баржай у хвасце, хуткасць іх не перавышала 4 км у гадзіну. Каманда параводаў складалася з капітана, яго памочніка, механіка, двух матросаў і двух качагараў. Ім самім даводзілася нарыхтоўваць дровы для топака параводаў, загрузжаць і выгружаць грузы ў вольны ад вахты час і пасля 12 гадзінаў стаяць на вахце на палубе ці ў машынна-кацельным аддзяленні. Працоўны дзень пачынаўся ў 4 гадзіны і заканчваўся ў 22. Капітан і механік атрымлівалі ў месяц 45 – 50 рублёў, памочнік капітана 25 – 28, матрос 15 – 18, качагар 20 – 22 рублі. З 1924 г. бярэзінскі флот папоўніўся, з'явіліся 3 буксірныя параводы магутнасцю 75 – 90 конскіх сілаў.

Да вайны па рацэ з Барысава ў Бабруйск курсіраваў паравод. Людзі здалёк

бачылі яго і спыталіся на прычал. Жыхары гарадскога пасёлка і прыбярэжных вёсак везлі ў горад прадаваць шчаўе, ягады, яйкі, куплялі хлеб. Рэгулярны рух параводаў пачынаўся ў красавіку ў час навігацыі. Пасажырскі цеплаход Барысаў – Беразіно хадзіў усё лета, да Бабруйска – да 15 мая. Ад Барысава да Беразіно было 16 прыпынкаў, білет каштаваў 8 рублёў 20 капеек.

Адразу пасля вызвалення раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў летам 1944 г. была арганізаваная разведгрупа з вопытных рачнікоў з мэтай пошуку затопленага флота. Ад Беразіно да Шацілак (цяпер горад Светлагорск) былі выяўленыя 6 параводаў, 30 драўляных баржаў і дастаўленыя ў Бабруйск для рамонту. Паднялі патанулы паравод «Янка Купала», які памятаецца з даваенных часоў і бярэзінцы (да 1933 г. ён называўся «Желанный», «Славный», затым «Ворошилов», пры немцах да падрыўу ў 1943 г. – «Бабруйск»). Паравод наведала жонка Янкі Купалы

Уладзіслава Францаўна, уручыла камандзе партрэт паэта з дарчым надпісам і бібліятэчку. Так пачалося пасляваеннае жыццё паравода. «Янка Купала» за суткі перавозіў 140 пасажыраў (яго папярэднік «Урал» – 70 пасажыраў). На параводзе працаваў буфет, іграў гармонік, музыка далёка разносілася па ваколіцах, моладзь танцавала, знаёмілася, нараджаліся сем'і. Памочнік капітана паравода «Янка Купала» Віктар Іванавіч Вайцяховіч сустрэў сваю будучую жонку на сваім судне пад час рэйса. Як помнік часам параводства і рачной романтикі каля хаты земляка ў яго роднай вёсцы Жукавец прышліся баркас, што захаваўся нават пасля смерці гаспадара.

У пасляваенныя гады рака мела вялікую ролю, бо нармальных дарог у сучасным разуменні гэтага слова амаль не было. Напрыклад, дарога ўздоўж ракі ад Сычкава да Беразіно была грунтовай, у раёне Прыцерпы яшчэ ў 1970-х практычна непраходнай для грузавога транспарту.

Калі ў час бездарожжа не маглі прайсці рэйсавыя аўтобусы, зноў вылучаліся рака. Працавала лодачная пераправа праз раку Клява з танным коштам паслугі: праезд з Беразіно ў Гарэнічы каштаваў 5 капеек. З развіццём аўтамабільнага транспарту напрыканцы 1960-х гадоў пасажырскія перавозкі па лініі Бабруйск – Барысаў былі спыненыя (барысаўская прыстань як арганізацыя Беларускага рачнога параводства афіцыйна спыніла сваё існаванне ў 2000-м).

Рачная прастора Бярэзіны вабіць багачцем рыбы: апроч шчупака, акуня, плоткі, ляшча тут прывольна пачуваюцца судак, мінога, галавень, судасом, мянтуз. Мара рыбака – шчупакі па 10 кг., судакі і ляшчы – па 4,5 кг. Рыбны промысел вёўся спрадвек. У часы паншчыны на Ігуменшчыне ў ліку сялянскіх павіннасцяў значыўся невад плечены на сажно, а ў прырочнай вёсцы Жукавец існавала рыбная арцель братоў Віткоўскіх. Наш знакамiты зямляк, пісьменнік, журналіст, удзельнік вайны, заслужаны дзеяч культуры, ганаровы грамадзянін горада Іванава Аляксей Трафімавіч Каўко ў нарысе «Не забудзьце п'ябе, Бярэзіна» ўгадваў: «У пры-

бярэжных ваколіцах у кожнай хаце быў свой рыбалюў. Навучыўшыся самастойна трымацца на нагах, хлапчукі ўжо цягнуліся да ракі. Была толькі адна ўмова – бацькавай вуды не чапай! Пра фабрычную леску тады ніхто паняцця не меў. Уся надзея на конскі хвост. Перавага аддавалася светламу воласу, бо чорны насцярожвае рыбу. У нас была кабыла белай масці, адзіная на ўсю ваколіцу. Ад пачынаючых рыбалоўваў адбою не было. Пакуль дамашнія агледзеліся, ад хваста засталася нямога, не было чым авадзіць адганяць... Вудзільна – з кожнай маладзенькай рыброзкі ці арэшыны, паплавок – гусінае прыро. А вось кручок трэба купіць. Калі грошай не было, не бяда – крамнік прадаваў кручкі за яйкі...».

Рака стварае светлую прыродную аўру Бярэзіншчыны. Маляўнічыя краявіды Бярэзіны ў ваколіцах вёскі Прыбярэжная – жывая дэкарацыя да мастацкага фільма «Іван» кінастудыі «Беларусьфільм» (1982) з удзелам у галоўных ролях народнага артыста СССР Анатоля Папанова і народнай артысткі БССР Галіны Макаравай. У вольныя хвіліны А. Папанав любіў слухаць спевы салаўёў і казаў, што тут яны заліваюцца так, як нідзе больш. На рацэ ў ваколіцах Беразіно запісвала канцэрт беларускай спявачка, заслужаная артыстка Беларусі Тамара Раеўская. З павагай да ракі-зямлячкі ў Беразіно прапісалі вуліца Набярэжная і завулак Рачны.

Бярэзіна ўзгадала на сваіх хвалях будучага чэмпіёна БССР па водным пола Георгія Сіданавіча Жукоўскага, трохі чэмпіёна свету, заслужанага майстра спорту СССР па грэблі на байдарках Мікалая Халла.

Рацэ прывяцілі вершы мясцовай паэты-аматары М. Алтухоў, А. Казюка, В. Саўкін, П. Собаль, М. Канапацка, С. Басурманова, карціны – мастакі Апалянары Іпаліт Гараўскія з вёскі Уборкі і ўраджэнец Беразіно, мастак, жыхар сталіцы Аляксей Уласюк.

З 2015 г. у Докшыцкім раёне, які падарыў свету выток Бярэзіны, штогадова праводзяцца фестывалі з удзелам самадзейных артыстаў. Такія святы – трывалыя масты, што лучаць суседзяў, знаходзячы шмат агульнага, падобнага, роднаснага. Рака яднае пабрацімаў па творчасці, духу, геаграфіі, зямляцтве.

Тамара КРУТАЛЕВІЧ,
ураджэнка Докшыцкага раёна,
жыхарка г. Беразіно

Наш календар

Сёлета споўнілася 80 гадоў з дня нараджэння Генадзья Тумаша (сапр. Тумас Яўген Змітравіч) – паэта, празаіка, перакладчыка.

Нарадзіўся 28 ліпеня 1940 г. у в. Кукшавічы Дзяржынскага рэна ў сялянскай сям'і. Пасля заканчэння Станькаўскай сярэдняй школы (1957) працаваў у калгасе (1957 – 1959). У 1959 г. паступіў на аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філагічнага факультэта БДУ, які скончыў у 1964-м. Працаваў выкладчыкам рускай і беларускай мовы і літаратуры ў Татаршчынскай сярэдняй школе Дзяржынскага раёна (1964 – 1966), рэдактарам на Беларускам тэлебачанні (1970 – 1973), малодшым навуковым супрацоўнікам (1974 – 1976), загадчыкам сектара Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа (1976 – 1987). З 1987 года быў намеснікам дырэктара Бюро прапаганды мастацкай літаратуры Саюза пісьменнікаў Беларусі. Сябра Рэспубліканскай Рады Таварыства беларускай мовы імя Францыска Скарыны, актыўна ўдзельнічаў у выданні яго друкаванага органа – бюлетэня «Наша слова». У 1994 – 2002 гг. працаваў у Беларускам універсітэце культуры.

Вершы Г. Тумаш пачаў пісаць у студэнцкія гады. Першая нізка вершаў надрукаваная ў 1963 г. у часопісе «Маладосць». Першая кніга вершаў «Лінокс» выйшла ў 1970-м. Лірычны герой яго твораў – наш сучаснік, дзейсны і разважлівы, сцвярджае дабро дзеля прыгажосці на зямлі. Прыкметная цяга аўтара да гісторыі сваёй зямлі, сваёй культуры. Звяртаецца ён і да нацыянальнай праблематыкі. Лепшыя вершы – своеасаблівыя ліраманалагічныя паэмы, поўныя роздумнай усхваляванасці, філасафічнасці («Белае поле Скарыны», «Пагонічы» і інш.). Выдаў кнігу «Родны бераг песняра: Да 100-годдзя з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Якуба Коласа». Кніга пабудаваная на багатым фактычным, архіўным матэрыяле, успамінах землякоў песняра. Піша літаратурна-навуковыя артыкулы. Друкаваўся ў часопісах «Польмя», «Маладосць», «Дзяслоў», газетах «Голас Радзімы», «ЛіМ», «Мінская праўда», «Чырвоная змена», зборніках «Універсітэт паэтычны», «Дзень паэзіі».

На беларускую мову пераклаў творы Вінцэса Каратынскага, Янкі Лучыны, У. Мэя. Таксама піша для дзяцей (кніга «Лісіца з Расохи», 2001).

Падрыхтаваў Аляксей САЧАНКА

Генадзь ТУМАШ

Белае поле Францішка Скарыны

*Белае поле, чорнае насенне,
што яго сее, той разумее.
Народная загадка*

Белае поле Францішка Скарыны –
Роднае поле народу, краіны.
Праўдаю поле засеяў мысляр,
Жыў спадзяваннемі першадрукар:
Каб чалавекам пажыў чалавек,
Злу не аддаўшы сумленна на здзек;
Каб у душы зарадзіла пшаніца,
А не драсэн, не званец, не мятліца;
Каб збжына непрыступнай сцяной
Вынікла перад пачварнай маной;
Каб чалавечы розуму вочы
Бачылі прышласць і ў цемрадзі ночы.

Белае поле Францішка Скарыны –
Роднае поле народу, краіны.
Выпала нашаму белаю поляю
Люта, страшная, чорная доля.
Белае поле чарнела маной,
Што забуяла на праўдзе святой.
Як зарадзіў на ралліцы званец,

Вучыць народ наш, то хлеба канец.
Зачаргавалі вякі наслання,
Белае поле глушыла хлусня.
Дзе прарастала Скарынава зерне,
Чынячы будыла паганеае зелле.

Белае поле Францішка Скарыны –
Роднае поле народу, краіны.
Праглі спустошыць чужыныцы, прыблуды
Глебу святую тутэйшага люду.
Праўдаю душы засеяў мысляр,
Нішчыў Скарынаву працу карчмар.
Цёмным празвалі народ чужакі,
Чынячы здзек і прыгнёт праз вякі.

Помніў пра белае поле народ
І не аддаў ні зярніны на звод.
Помніў пра белае поле Скарыны
І зачынаў, як заўсёды, сябіны.
Зерне святое і глеба святая –
Вось вам і ніўка ў душы залатая.
Гэту спрадвечную Божую ніву
Люд урабляў, як зямельку, рупліва.
І пад прыгнечаннем чуючы кліч,
Дбаў пра душу пракаветны крывіч.
Як ні глуміліся ў чорныя дні,
Ды не зацьмілі ў вачох дабрыні.

Белае поле Францішка Скарыны –
Роднае поле народу, краіны
Родных чакала заўсёды зярнят,
Веку сцягло безнадзейнага шмат.
Кланяўся роднаму белаю поляю
Сейбіт мужыцкае праўды і волі.
Будзе, ён верыў, тут жыта, як гай,
Сэрцы збагаціць людскія і край.

Толькі ізноў насланне, недарод,
З белага поля сганалі народ,
Люд пазбаўлялі духоўнае велічы,
Белае чэрнычы, чорнае белячы.
Белае поле паэты нам троілі,
Хлеб каб нязводна ў хацінах мы кроілі.
Белае поле належыць народу,
Не мураўёвым, што «неслі свабоду».
Хай жа мінаюць яго недарод,
Зграі варажыя, набрызды і зброд.

Мірнае белае поле Скарыны –
Роднае поле народу, краіны.
Зычаць яму недароду і смерці
Нелюдзі толькі і воўчыя сэрцы.
Свецца над полем хай вечно ў старонцы
Месяц Скарынаў, Скарынава Сонца.
Хай не зацьмяцца валошы ад болю –
Вочы Скарынавы белага поля.

02.08.1986

Пагонічы

*Старадаўняя Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.
Максім Багдановіч*

У сумоі сэрцаў наша ўскрэсла воля,
Збройнай Пагоня рвецца з даўніны,
Нас гартуюць продкі, колішнія воі,
Гаспадарства нашага, Літвы сыны.

У цябе, ліцвіне, найбагатшы спадак,
Пакідаюць міфы вольны розум твой.
Сэрца да цябе гаворыць: «Ты – нашчадак
Славы, што здабыта нашаю крывёй».

Ёрмы з нас скідае векавая воля,
Збройнай Пагоня рвецца з даўніны,
За свой край трывога падганяе вояў,
Гулам грозным поўніцца прасцяг зямны.

Вершнікі лятучы, лятучы сыны Айчыны,
Іх усмерціць акупанты не змоглі.
У змаганні нашым ваяры-ліцвіны
З вечным мечам ускасваюць на зямлі.

Продакшчыны дух, дух наскае Пагоні
Акрыліў нашчадак воляй векавой,
Узнялі Пагонічы сцягі-паходні,
Узнялі над роднай слаўнаю Літвой.

Рушма годна, чынна, рушма грамадою!
У сумоі сэрцаў – шлях да перамог.
Свеццаця яшчандары яснаю зарою,
Нас зарою штандары ахінае Бог.

28.11.2008

Татарскі след у назвах
зямлі беларускай: Вёска Асмолава

*(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 4)*

У 1881 г. пабудаваная мячэць у Клецку і заснаваны прыход. Але ў 1944-м пад час адступлення нямецкіх войскаў клецкая мячэць згарэла. Пасля вайны да Асмолаўскага прыхода зноў далучыліся жыхары Клецка.

Мусульманская абшчына ў Асмолаве ў 1946 г. аб'ядноўвала каля 500 чалавек. Богаслужэнні ў першыя пасля вайны гады праводзіў без рэгістрацыі імам (мула) Юсуф Халембек. Затым імам з Клецка Мустафа Александровіч.

У пачатку 1953 г. функцыянавалі толькі дзве зарэгістраваныя мусульманскія абшчыны: у вёсцы Асмолава Нясвіжскага раёна і Мураўшчызна Іўеўскага раёна. У гэтым жа годзе імам Александровіч зняў з сябе паўнамоцтвы. У красавіку 1960 года мячэць была разабраная на бярвенні, з якіх пабудавана баня для дома-інтэрната.

Татарскія Дахнікі: малебен у мячэці. У мячэці адбываліся малебны не толькі ў адваведнасці з мусульманскім календаром. Як паведамляе віленскі штомесячнік «Życie Tatarskie» («Жыццё татарскае»), у 1936 г. адбылося першае святкаванне Татарскіх Дахнікаў, ініцыятарам стала «Kolo Młodzieży Tatarskiej» з суседняга Іванава. Хоць час быў абраны 14 жніўня, але надвор'е сапсавалася, і таму на святкаванні прыбылі прадстаўнікі з бліжэйшых Асмолава, Клецка і Арды.

У 1937 г. 20 жніўня святкаванні набыло нашмат шырэйшы размах. Як пісала «Życie Tatarskie», ужо з самай раніцы ў Іванава прыбываюць вазы з Міра і Арды, Наваградка, Клецка. Поўдзень набліжаецца, і як муэдзін на Усходзе, так і тут імам ідзе ўздоўж вуліцы з гучным «азанам» (заклікам). Усе адпраўляюцца ў Асмолава да мячэці. Старэйшыя на фурманках, маладзейшыя на роварах ці пешшу. Мячэць у Асмолаве ніколі не бачыла столькі вернікаў, якія маліліся і дзаквалі за ўраджай. Не было вольнага месца. Прыхаджане цешацца, што святыня змяшчае 200 чалавек. Служба доўжыцца аж цэлыя тры гадзіны. Кожны выходзіць з асветленым тварам, усе вітаюцца між сабою традыцыйным «selam alejkum». Нехта прывёз фатографа, ён спяшаецца зрабіць фотаздымкі на памяць...

Дзень сённяшні. На сёння падзялення на Рускае і Татарскае Асмолава не існуе. Па татарскім Асмолаве праходзіць вуліца Гагарына, па Рускім – Першамайская. Асноўнае насельніцтва – беларусы, асноўнае месца працы – Нясвіжскі дом-інтэрнат для старэйшых і інвалідаў, дзе жывуць каля 200 чалавек, абслугоўваюць іх 120 супрацоўнікаў.

У Асмолаве жыве толькі адзін нашчадак татараў. Пры гэтым захавалася некалькі дамоў, у тым ліку ў добрым стане дом былога імама.

За вёскай на лясным парку знаходзіцца дзеючы мизар, дзе спачываюць больш за 400 татараў з Асмолава, Іванава і Клецка. «Летапісец» Асмолава Міхал Васільевіч Плакса (яго родныя з Рускага Асмолава) даслаў мне вялікі ліст, у якім даказвае, чаму ў мястэчку магчыма і трэба стварыць татарскі музей. Вось некаторыя яго меркаванні (мова аўтара):

«Дом, дзе пражывалі апошні імам Осмоловскай мечеті, в два канца, места дастаточна для размешчэння невялікіх экспанатаў. По вонешнім прызнакам збудаванне знаходзіцца ў дастаточна хорашым становішчы. Рядом разположен сарай, где можно что-то разместить из экспонатов музея, при необходимости, а также уборочный инвентарь и т.д.

Дом, где можно разместить музей или хотя бы филиал Клецкого музея, расположен на улице Гагарина. Через дорогу, практически напротив, расположено Государственное учреждение «Несвижский дом-интернат для престарелых и инвалидов», к которому можно вывести сигнализацию. В нём организовано круглосуточное дежурство, так что надёжность охраны дома-музея есть возможность обеспечить на должном уровне. Кроме того, улица Гагарина в ночное время освещается, как и все выезды к дому-интернату.

Примерно в 100 – 150 метрах от дома находится место, где стояла мечеть (в деревне все называли «Джами»). На этом месте можно установить Памятный знак (камень) с надписью: И это ещё один символ, который будет подтверждать наличие живших здесь татар на протяжении многих столетий. Ведь улица Гагарина и вся прилегающая к ней территория, включая дом-интернат со всеми хозяйственными постройками, и начало улицы Первомайской – это всё до 1909 года имело название Татарское Осмолово.

Дорога от Клецка до Осмолова примерно 10 километров покрываю асфальтом, включая улицу Гагарина, и постоянно поддерживается в хорошем состоянии. Дорога на мизар была отсыпана по инициативе Клецкой общины, и по ней свободно можно проехать в любое время года».

На заканчэнне. Ураджэнцу Асмолава акадэміку Сяргею Антонавічу Чыжыку былі перададзеныя копіі дакументаў з Літоўскай Метрыкі, дзе ўзгадваюцца «Осмоловцы Новогрудскаго повета», – падпісаны Жыгімонтан І Старым ліст, датаваны 01.02.1519 г. Летась 25 чэрвеня адбылося ўрачыстае святкаванне 500-годдзя вёскі і на камені-валуне была прымацаваная памятная шыльда.

Беларуская зямля здаўна была і ёсць радзімаю прадстаўнікам розных народаў. І нават калі яны вярталіся ў зямлі сваіх пращурў – наведна захоўвалі любоў да краю, што нарадзіў іх і ўзрастаў. Адзін з такіх нараджэнцаў – польскі пісьменнік Збігнеў Жакевіч, пра якога пакуль мала вядома ў нас. Запоўніць такі прабел дазваляе нядаўна выдадзены асобнаю кнігаю яго «Віленскі трыптых». Пераклала творы краянца Таццяна Кляшчонак, выдаў Раман Цымбераў. Прапануем чытачам «КГ» артыкул перакладчыцы, змешчаны ў тыме (падаем у скарочанні). У нашых планах – пазнаёміць з некаторымі старонкамі новай кнігі. Першы фрагмент (яго знойдзеце ў наступных нумарах газеты) будзе распавядаць пра заходнебеларускага настаўніка і паэта Юльяна Сергіевіча.

«Да канца жыцця сюды будзе вяртацца тваё сэрца...»

Назва «Віленскі трыптых» не выпадкова. Бо як жа назваць твор, які ўзрушае настолькі, што нават змяняе душу і робіць яе больш адкрытай і міласэрнай, а творчая манера аўтара Маладзечна, напоўненыя пазнавальнага мастака-імпрэсіяніста, які, падмешчыўшы нават дробязі і ні ў чым не салгаўшы, яскрава і выпулка малюе жыццё свайго роднага заходнебеларускага кутка пад час крушэння яго ранейшых цывілізацыйных асноваў у 1939 – 1945 гадах?

Вобразы і пасылы аўтара, выдатнага польскага пісьменніка Збігнева Жакевіча (1932 – 2010), ураджэнца Маладзечна, напоўненыя пазнавальнымі чалавечымі пакутамі і перажываннямі, апісаныя рафінаванай лексікай. Гэта асабліва заўважнае і зразумелае тым, хто сёння жыве на гістарычнай зямлі «Вялікага Пагранічча», пра якое з вялікай любоўю пісаў З. Жакевіч.

Творчасць З. Жакевіча была прызнаная і высока ацэненая ўжо пры яго жыцці. Вось пералік яго творчых узнагародаў: 1971 г. – узнагарода швейцарскай літаратурнай Фундацыі імя Касцельскіх, 1976 г. – Залаты Кржыж Заслугі, 1989 г. – Кавалерскі кржыж ордэна Адраджэння Польшчы (гэтыя дзве узнагароды – дзяржаўныя ордэны), 1998 г. – медаль Камісіі Народнай Адукацыі, 2000 г. – медаль князя Мсцівола II, 2003 г. – Лаўрэат узнагароды прэзідэнта г. Гданьска ў галіне культуры.

Афіцыйныя крыніцы пішуць пра яго так:

«Выдатны польскі пісьменнік, публіцыст, русіцыст, гісторык рускай літаратуры, даследчы творчасці Ф. Дастаеўскага і І. Бунына. Аўтар больш 200 твораў для дарослых і дзяцей (з якіх «Род Абачаў», «О Вілія, ты ў глыбінях мора...», «Воўчыя лугі» складаюць аўтабіяграфічную трылогію «Віленскі трыптых»), твораў «Інтымы дзённік майго NN», «Пажаданне Вечных Вышынь», «Гданьская Смаргонь» і іншых. Аўтар шматлікіх твораў для дзяцей, некаторыя з іх былі анімаванымі... У апошняй дзесяцігоддзі жыцця быў звязаны з Гданьскам. Адначасова з навуковай працай у Гданьскім універсітэце часта друкаваў публіцыстычныя артыкулы ў гданьскіх каталіцкіх выданнях».

Дасюль у Беларусі творчасць З. Жакевіча практычна не была вядомай, яго творчы почырк і сама пісьменніцкая асоба не ўмяшчаюцца ў рамкі прывычных у нашай краіне характарыстык. Як выказаўся пра гэта сын пісьменніка Мацей Жакевіч, доктар гуманітарных навук, гісторык і філосаф: «Літаратура Збігнева Жакевіча патрабуе пэўных ведаў, рэфлексій, знаёмства з тэалогіяй, гісторыяй, падзеямі польскай, рускай, шырэі кажучы – еўрапейскай

культуры». Аналізу творчай спадчыны і біяграфіі З. Жакевіча ў Гданьскім універсітэце нядаўна прывячаліся навуковыя канферэнцыі і выпуск «Універсітэцкай газеты», і гэтая праца будзе працягвацца. Рэдактар «Універсітэцкай газеты» доктар філалогіі і прафесар Катажына Воян лічыць, што З. Жакевіч як выдатны пісьменнік беларуска-польскага памежжа ашчэ не карыстаецца належнай папулярнасцю на сваёй радзіме.

Тры апавесці, што складаюць «Віленскі трыптых», напісаныя ўпрацяг глыбокай і змястоўнай літаратурнай традыцыі, закладзенай яшчэ Адамам Міцкевічам, і ўзбагачаюцца псіхалагічнымі аспектамі перажыванняў ваеннага часу і прыватнага жыцця аўтара. Ён – аўтар унікальнага літаратурнага жанру – гімічнай прозы, якая ўяўляе сабе спляў мелодыі, рытму і слова, дзе немагчыма памяншаць месцамі ніводнага выразу! Нямецкім перакладчыкам пры ўсім іх заданні так і не ўдалося перакласці «Віленскі трыптых» на нямецкую мову, прызнаваўся ў адным з інтэрв'ю З. Жакевіч. А вось на беларускую мову перакласці ўдалося, і гэта сімвалічна! Унікальныя творы Жакевіча патрэбны перш за ўсё на яго радзіме. Думаю, што гэта сталася магчымым у першую чаргу ў выніку вялікага структурнага падабенства польскай і беларускай моваў і агульнасці гістарычных і культурніцкіх тэрмінаў. Я ганаруся, што прадметам трылогіі з'яўляецца мая і Яго Ашмяншчына, якраз прысутнасць тэмы Ашмяншчыны першапачаткова і падштурхнула мяне да працы. А яшчэ дапамога і адабрэнне Адама Мальдзіса, які ў 2000 годзе пазнаёміў мяне са З. Жакевічам і падтрымаў маю перакладчыцкую працу.

Пачаць трэба, бадай, з яго «эксплуататарскага» паходжання, як жартаўліва выказаўся Жакевіч пры асабістым знаёмстве з Янкам Брылём. Бацька пісьменніка Юзаф Жакевіч перад вайной быў дарадцам і ўпраўляючым маёнткам графа Здзіслава Тышкевіча ў Ізабеліне пад Маладзечнам, а маці Зоф'я Аганоўская – дачкай дробнага землеўладальніка з-пад Крэва. 100-гектаравы маёнтак дзед дэда ляжаў непадальек сучаснай вёскі Панізе Татарскае (Смаргонскі раён), яшчэ адзін, нашмат меншы, які ўвайшоў у твор пісьменніка пад назвай Абачоўшчына, знаходзіўся паміж старажытнымі Крэвам і Беніцай і здаваўся ў арэнду мясцовым жыхарам. Дзед па маці, Антоні Аганоўскі, паходзіў з татараў, асаджаных некалі вялікімі князямі літоўскімі ў ВКЛ.

Вядома ж, тут адбывалася паступовая асіміляцыя татараў з мясцовым каталіцкім і праваслаўным насельніцтвам, што было з'явай, тыповай для шматнацыянальнага ВКЛ. У сям'і

Аганоўскіх нацыянальныя складнікі былі татарскія, беларускія, літоўскія і польскія, але культурная арыентацыя сям'і была непакісна польскай.

Жакевіч небеспадстаўна лічыць свой «Віленскі трыптых» адказам і працягам «Пана Тадэвуша»: «Мой «Род Абачаў» – гэта нешта нахшталт адказу. Таму што Міцкевіч паказаў апошні напад, пасля якога, аднак, гэты свет працягваў існаваць, хаця паэт і апынуўся ў эміграцыі. Я апісаў апошні захоп. Пасля гэтага захопу той Літвы ўжо няма ўвогуле». І сапраўды, пасля працання трыптыха пачынаеш разумець, што дух той Літвы, сапраўды гістарычнай, «самасвойскай», ужо сапраўды адсутнічае сярод нас, а нашае ўяўленне пра Радзіму будзе заставацца бяжым і недакладным, пакуль мы не адшукаем аўтэнтныя каляровыя абразкі сваёй гісторыі і не складзем з іх іскрыстую мазаіку, напрыклад, якую бачым у апавесці трылогіі.

Падзеі дзяцінства выпрацавалі ў З. Жакевіча двухмоўнасць: «Служанка Манька размаўляла са мной па-беларуску і расказвала мне казкі. У 1939 годзе я хадзіў у руска-беларускую школу ў Маладзечне. У фальварку дзед, дзе я казаўся пасля 1944 года, усё атачэнне было беларускім. Там я зноў хадзіў у беларускую школу, два гады. І стаў двухмоўны, незаўважна для самога сябе. Таксама навучыўся хутка чытаць па-руску...». У гэты ж самы час у пісьменніка выпрацавалася «добрае вухо» на беларускі фальклор, яго проза засеяная песнямі і прымаўкамі на беларускай мове, ёсць цэлыя дыялогі па-беларуску.

Надзвычай багаты этнічны склад Крэўскага рэгіёну, моўныя і этнаграфічныя асаблівасці, традыцыі, яго непаўторная гістарычная спадчына аказалі вышаральны ўплыў на фарманне светапогляду і творчай фантазіі будучага пісьменніка. Збігнеў рос талерантным, яго цешыла такое блізкае суіснаванне розных этнасаў, ён шчыра лічыў, што гэта дапамагло яму выпрацаваць здольнасць добрага разумення мясцовых людзей...

Пазней Жакевіч назваў сябе пісьменнікам правіцыі, але не вёскі, хаця гэта справядліва, бадай, толькі ў адносінах да «Віленскага трыптыха».

Вядома ж, з прыходам савецкай улады ў 1939 годзе сям'я Жакевічаў і ўсе іх родныя аказаліся пад пагрозай арышту і высілкаў у Сібір. Гэты час (а хлопчыку было тады 7 гадоў, ён быў адзіным дзіцем у бацькоў) пісьменнік лічыць перыядам здзіўнага збегу выпадковасцяў, якія, аднак, дазволілі сям'і выжыць:

«Першую (акупацую. – Т.К.), 1939 года, я перажыў у Маладзечне, дзе жыў з бацькамі. Маці баглася, што нас вывезуць, бо былі лагеры, вывазкі, арышты. Чаму нас не вывезлі адразу, я да сённяшняга дня не ведаю. Хаця часткова ведаю. Нашу вялікую пяцікаёвую кватэру падзялілі, і ў двух пакоях пасяліўся адзін з галоўных энкавэдзістаў Маладзечна з жонкай і двума дзецьмі. Ён нас настолькі малюў, што спачатку папярэджваў маці, каб не хадзіла ў касцёл, а калі яна плакала, вярнуўшыся з вакзала – там яна бачыла на ўзбачыні выкінуты з цягніка мёртвых немаўлят, якія ўжо замярзлі, пад час вывазак 1940 года, – тады той энкавэдзіст ёй гаварыў: «Памятайце, вы нічога не бачылі». Ён так доўга нас абараняў, бо баяўся, што нашы два пакоі з памяшканнем для прыслугі зойме другі энкавэдзіст і будзе яго кантраляваць. У Маладзечне і ў вёсцы нічога, на шчасце, не ведаў, што маці – дачка памешчыка, а мой бацька, чалавек добры аж да

смешнага – ён змог беднай жанчыне аддаць нашы пасечаныя сухія дрэвы, а мы палілі сырымі – нягледзячы на тое, што ён працаваў у графа, лічыўся сярод сялян сваім, і яны яго вельмі паважалі. Гэта нас таксама выратавала. Да чэрвеня. У чэрвені 1941 года мы ўжо былі ў спісе на вываз, і калі б немцы спазніліся на пару дзён, мы ўжо былі б у Казахстане. А другую бальшавіцкую акупацыю пасля 44 года, калі ў Маладзечне згралася сядзіба, апісана мной у «Воўчыя лугаў», і мы павінны былі ўцякаць, – мы перажылі ў дзедавым фальварку пад Крэвам. Мы маглі б уцячы ў Віліню, там былі палякі, родныя, швагер Дэмбскі, але маці невядома чаму паехала ў фальварак, проста ў рукі савецкай улады. І мы трапілі за агню ў полімя...».

Малому Збігневу было дадзена зазнаць у гады вайны смерць блізкіх, у тым ліку дзед і бацькі, галоднае і халоднае існаванне пад няспынным наглядом савецкіх «кампэтэнтных органаў», небяспеку, што несла ўзброеная партызанская барацьба, і ўрэшце, рэпатрыяцыю ў Польшчу.

Гэтую прысвечаная апавесць «О Вілія, ты ў глыбінях мора...». У ёй адчуваецца шырокае гістарычнае дыяванне апошняй вайны, надыход чывілізацыйнай змены, якую нясе савецкая ўлада.

Беларускага чытача павінна таксама ўзрушыць і тое, што падзеі свайго дзяцінства З. Жакевіч падае на шырокім фоне жыцця падкрэўскага люду, ужывае аўтэнтныя геаграфічныя назвы і тутэйшыя дыялекты ашмянскай беларушчыны і віленскай польскай мовы. А таксама захаваныя ў памяці беларускія прыслоўі, вершы, анекдоты і песні.

Жыццё ў Маладзечне прысвечаная самая першая апавесць трылогіі – «Воўчыя лугі», у якой падзеі падаюцца вачыма зусім маленькага хлопчыка, якім быў тады Жакевіч.

Мы павінны быць ўдзячнымі З. Жакевічу і за тое, што ён пакінуў апісанне асобы свайго настаўніка з вёскі Ленкаўшчына пад Крэвам, беларускага паэта і самахвярнага беларуса Юльяна Сергіевіча, пра якога ў 2013 годзе шмат пісаў краязнаўчы часопіс «Куфэрак Віленшчыны», а ў 2018 годзе – маладзечанскі краянавец Міхась Казлоўскі ў кнізе «За волю родных хат». Сергіевіч першы распазнаў вялікі літаратурны талент свайго вучня, прадаказаў яму будучыню выдатнага пісьменніка.

Як ніводзін выхадзец з Заходняй Беларусі, Жакевіч адчуваў сваю арганічную повязь з зямлёй сваіх продкаў і ўмеў выказаць свае пачуцці найкарацейшай дарогай – ад сэрца да сэрца: «Да канца жыцця, сыноч, сюды будзе вяртацца тваё сэрца. Хоць бы ты быў сабе за жалезнай гарой і за каменнай ракой. Тутэйшы ты, і мы для цябе, як здароўе. Калі нас страціш, будзеш па нас сумаваць. Калі нас знойдзеш, то не пазнае...».

Будучы дасведчаным у гісторыі родных мясцінаў, Жакевіч пакінуў нам апісанне Крэўскага замка, залескай сядзібы кампазітара Міхала Клеафаса Агінскага пад час вайны, гістарычных помнікаў Лоска, Беніцы, Маладзечна, натхнёнае апісанне мясцовых пачастункаў, звычайнаў, гаспадарчых заняткаў дробных землеўладальнікаў, прыроды.

Яго творы нібыта набываюць чацвёртае вымярэнне. Той вельмі цяжкі перыяд гісторыі нашага краю даўно патрабаваў піра вялікага і непрадзятага майстра, і вось ён з намі.

Чыгуначны вакзал, чыгунка ў Лідзе да 1939 года

Рашэнне аб пабудове чыгуначных ліній на Палессі было прынятае на нарадах Расійскага Генеральнага штаба ў 1873 годзе. У 1881-м быў падпісаны загад пра будаўніцтва 136-вёрстнай чыгункі (1 вярста = 1066,8 метра) Жабінка – Пінск. На яе будаўніцтве ўпершыню былі выкарыстаны чыгуначныя войскі. 9 лістапада 1882 года тут адкрыліся пасажырскі і таварны рух. План далейшага будаўніцтва Палескай чыгункі быў зацверджаны 14 лютага 1883 года Аляксандрам III. Участак Вільня – Лунінец (з адгалінаваннем Лунінец – Пінск; усяго 353 вярсты) адкрыўся для рэгулярнага руху 30 снежня 1884 года. У гэты дзень з Вільні праз Ліду на Баранавічы прайшоў першы цягнік. Пад узвядзенне станцыі Ліда былі занятыя 6 дзесяцінаў зямлі (6,83 га). Яе пачалі будаваць паміж гарадамі і вёскай Дварцовай Слабада. Пасля будаўніцтва чыгункі горад пачаў пашырацца да вакзала, а Дварцовай Слабада стала месцам жыхарства чыгуначнікаў і паступова ўлілася ў горад. Для Палескай чыгункі былі ўзведзеныя паравознае дэпо на два паравозы і першы, драўляны, вакзал. Першым начальнікам станцыі стаў Яўген Паўлавіч Патоцкі. На Лідчыне з'явіліся станцыі Бенаюк, Вастуны і Нёман.

Ваўжынец Путкамер

У 1886 годзе Вільня-Ровенская і Пінская чыгункі перайменаваны ў Палескую. У 1887–1891 гадах у Лідзе знаходзіўся 2-і чыгуначны батальён царскага войска, які потым быў пераведзены ў Баранавічы. Сярод інжынераў, якія будавалі Палескую чыгунку, быў граф Ваўжынец Путкамер (1859 – 1923) – унук знакамітай Марылі Верашчакі. Чыгунка прайшла за некалькі кіламетраў ад яго радавога

маёнтка Вольценікі і была апошній, у будаўніцтве якой ён прымаў удзел. В. Путкамер нарадзіўся ў Вольценіках, скончыў гімназію ў Вільні і Інстытут інжынераў шляхоў зносінаў у Пецярбургу. 10 гадоў працаваў інжынерам, будаваў Уральскую і Бакінскую чыгункі. Пабудоваўшы магістраль каля свайго маёнтка, у 1890 годзе граф выйшаў у адстаўку і пасяліўся ў Вольценіках. Ён актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці краю, быў сябрам сельскагаспадарчага таварыства і куратарам Евангелісцка-рэфарматарскага сінода ў Вільні. Два разы абіраўся ў Дзяржаўную Думу Расійскай імперыі.

Палеская чыгунка злучала паўднёвы захад Расійскай імперыі з Прыбалтыйскім, Паўночна-Заходнім, Цэнтральным прамысловымі раёнамі, мела ваенна-стратэгічнае значэнне, спрыяла распрацоўцы лясных масіваў Беларусі, развіццю дрэваапрацоўчай і гарбарнай прамысловасці, росту гарадоў.

Каля лідскага драўлянага вакзала ў 1897 годзе была пастаўлена праваслаўная капліца. Малунок і праект капліцы зрабіў студэнт, будучы архітэктар і інжынер Мікалай Катовіч. Праект быў зацверджаны начальнікам тэхнічнага аддзялення ўправы Палескіх дарог. Капліца пабудаваная ў гатычным стылі з расшыўкай з шэрай цэглы, мела калоны. Знаходзілася з паўднёвага боку вакзала каля кратаў платформы, месцілася на штучным узгорку ў садку сярод кветнікаў. Дзякуючы загадчыку ўчастка дарогі Лунскаму, які кіраваў працамі, капліца пабудаваная на працягу месяца. Рабочыя працавалі безаплата. Абрам Св. Мікалая выпісалі з Масквы. На змярканні і ўначы капліца асвятлялася звонку двума ліхтарамі, пастаўленымі на абодва бакі. Пад абразом была дошка з белага мармуру з залатым надпісам «Збудаваная стараннасцю службоўцаў палескіх чыгунак на станцыі “Ліда” ў памяць Святой карананцы 14 мая 1896 года гасудара імператара Мікалая II і

гасударыні імператрыцы Аляксандры Фёдараўны. Асвечана 30 жніўня 1897 года».

У раскладзе руху за 1906 год на Палескай чыгункі з Вільні праз Ліду на Баранавічы значыліся 3 цягнікі: хуткі, паштовы, таварны, і столькі ж цягнікоў рухалася ў адваротным кірунку.

Чарговы план будаўніцтва чыгунак быў зацверджаны Указам Мікалая II ад 1 верасня 1901 года. Расія не мела ўласных сродкаў для такога маштабнага і дарагога будаўніцтва. А Францыя, занепакоеная суседствам з Германіяй, настойвала на больш хуткім вырашэнні пытанняў будаўніцтва шляхоў зносінаў. Таму на пачатку 1901 года Расіі былі выдаткаваныя французскія пазыкі на суму 200 мільёнаў рублёў для неадкладнага праектавання і будаўніцтва стратэгічных чыгунак. Участак будучай лініі ад Балагога да Полацка абшоўся ў 53 мільёны рублёў, або 118 131 рубель на вярсту. Для таго часу гэта былі вельмі вялікія грошы.

Двухкалейка Балагое – Сядлец будавалася з 1902 па 1907 год. Часткай гэтай дарогі была лінія Полацк – Сядлец (590 вёрстаў). Яна праходзіла праз Вілейку, Маладзечна, Ліду, Масты, Ваўкавыск, Свіслач і мела адгалінаванне з Мастоў на Гродна.

Кіраваў будаўніцтвам Уладзімір Віктаравіч Цімафееў-Расоўскі (1856 – 1913). Талент інжынера і арганізатара бліскуча праявіўся на беларускай зямлі. Яму ўдалося зка-

номіць больш за 12 мільёнаў рублёў, гэта больш за 15 % з запланаваных па каштарысе выдаткаў на будаўніцтва. На пачатку студзеня 1907 года новая лінія уведзеная ў эксплуатацыю, прычым участак ад Балагога да Ваўкавыска перадаецца Мікалаеўскай дарозе, а ад Ваўкавыска да Сядльца – Прывісленскай. У 1910 годзе ўчастак Ваўкавыск – Полацк (куды ўваходзіла і станцыя Ліда) уключаны ў склад Палескай чыгункі.

Карусь Каганец

З 1905 па 1907 год у Лідзе на будаўніцтве чыгункі Балагое – Сядлец працаваў дзясятнікам беларускі пісьменнік Карусь Каганец (Казімір Рафал Каралевіч Кастравіцкі).

У 1906 годзе пабудаванае новае цаглянае дэпо на 4 паравозы і адміністрацыйны двухпаравохвы будынак. На Лідчыне з'явіліся новыя чыгуначныя станцыі: Гаўя, Скрыбаўцы і Ражанка. У кожным такім вакзале меліся крытыя сенцы для ўваходу з боку каляі і з боку плошчы, пошта,

лімпавая, дзе захоўвалі і запраўлялі газай ліхтары, кантора начальніка станцыі, тэлеграф, каса, багажнае аддзяленне, памяшканне дзяжурнага вартаўніка. Вакзалы мелі дзве залы чакання для пасажыраў першага, другога і трэцяга класаў, абаграваліся кафлянымі печамі. Для пасажыраў першага і другога класаў былі мужчынскі і жаночы ватэрклазеты з рукамыніцамі.

Новы цагляны вакзал у Лідзе будаваны па тыповым праекце для сумеснага карыстання абедзвюх дарог і акрамя пералічаных аб'ектаў меў дадатковыя пакоі для каменданта і яго канцелярыі, а таксама буфет з драўлянай, абсыпанай зямлёю, лядоўняй для захоўвання прадуктаў. Пасажырскія платформы рабілі з каменнага друзу або бітай цэглы, залівалі вапнавым растварам; яны былі абсыпаныя пяском і ўтрамбаваныя «да шчыльнасці добрай садоўнай дарожкі». Па краях і пасярэдзіне платформы ўкладваліся дарожкі з дошак. Каля кожнага вакзала ўладкоўваліся «садкі», разбіваліся кветнікі. Плошчу і вуліцу каля вакзала масцілі каменем. Усе жыльыя і службовыя памяшканні да адкрыцця дарогі былі «цалкам мэбляваныя і забяспечаныя білетнымі скрынямі і штэмпелямі, вагавым абсталяваннем, брызентам, вогнетушальнымі прыборамі, сігнальным інвентаром, інструментамі, качэргамі, венікамі...».

А вось казармы, паўказармы, будкі вартаўнікоў, лінейныя будынікі ўзводзіліся з дрэва і прызначаліся для адміністрацыйнага персаналу сярэдняга і ніжняга званняў, рабочых, абходчыкаў і вартаўнікоў. Жылы фонд будаваўся капітальна і спраўна служыць да сёння.

На пачатку студзеня 1907 года новую лінію здалі ў эксплуатацыю.

У 1909 годзе ў сувязі з будаўніцтвам чыгункі Полацк – Сядлец прадугледжвалася поўная перабудова станцыі Ліда. З адкрыццём лініі меркавалася «перанесці карэнае дэпо з Вільні ў Ліду і зрабіць у Вільні абаротнае дэпо». Але вайна перашкодзіла гэтым планам. У 1910 годзе ўчастак Ваўкавыск – Полацк уключаны ў склад Палескіх дарог.

Іван ЗАХАРЭВІЧ,
в. Трабы Іўеўскага раёна

(Заканчэнне
ў наступным нумары)

Чыгуначны вакзал у Лідзе ў 1900 годзе

Жнівень

15 – Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія (Горкі; 1840), першая на тэрыторыі Беларусі і Расіі вышэйшая сельскагаспадарчая школа, вядучая ВНУ ў нацыянальнай сістэме адукацыі ў галіне падрыхтоўкі кадраў для сельскай гаспадаркі – 180 гадоў з часу адкрыцця (заснаваная 24.04.1836).

19 – **Алесь Жаўрук** (сапр. **Сінічкін Аляксандр Дзмітрыевіч**; 1910, Сянно – 1942), паэт, аўтар паэтычных зборнікаў, ваенны карэспандэнт – 110 гадоў з дня нараджэння.

21 – **Парфяновіч Аляксандр Аляксандравіч** (1950, Чавускі р-н), акцёр, заслужаны артыст Беларусі – 70 гадоў з дня нараджэння.

25 – **Корбан Уладзімір Іванавіч** (1910, Барань – 1971), пісьменнік, сатырык, байкапісец, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 110 гадоў з дня нараджэння.

25 – **Салдатаў Міхаіл Мікалаевіч** (1930 – 1997), музыкант, дырыжор, педагог, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

26 – **Арцімовіч Анатоль Яфімавіч** (1940, Вілейскі р-н), скульптар, адзін са стваральнікаў мемарыяльных комплексаў «Курган Славы» і «Брэсцкая крэпасць-герой» (цэнтральны ўваход), заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1998) – 80 гадоў з дня нараджэння.

26 – **Камароўскі Яўген Міхайлавіч** (1930, Стаўбцоўскі р-н), мовазнаўца – 90 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Каржанеўская Галіна Анатолеўна** (1950, Слуцкі р-н), пісьменніца, драматург, крытык, аўтар чытанага для вучняў пачатковых класаў – 70 гадоў з дня нараджэння.

27 – **Чапскі Карл Эмерыкавіч (Кароль Ян Аляксандр)**; 1860, Дзяржынскі р-н – 1904), дзяржаўны дзеяч, мінскі гарадскі галава, пад кіраўніцтвам якога было завершанае

будаўніцтва гарадскога тэатра, пушчаны трамвай-конка, пачалі дзейнічаць тэлефонная станцыя агульнага карыстання, электрастанцыя, піваварны завод «Багемія», актыўна праводзілася добраўпарадкаванне горада, – 160 гадоў з дня нараджэння.

28 – **Вышэйшая духоўная семінарыя Гродзенскай дыяцэзіі Рымска-Каталіцкага Касцёла ў Беларусі** (Гродна; 1990) – 30 гадоў з часу заснавання.

29 – **Кнорын (сапр. Кнорыны) Вільгельм Георгіевіч** (1890 – 1938), дзяржаўны і партыйны дзеяч, гісторык, публіцыст, літаратурны крытык – 130 гадоў з дня нараджэння.

31 – **Шыманоўскі Аляксандр Нічыпаравіч** (1850, Светлагорскі р-н – 1918), этнограф, фалькларыст, аўтар зборніка «Мінская губерня і яе народная творчасць у сувязі з апісаннем народных свят і абрадаў», дзе сабраны каштоўны матэрыял па беларускай фалькларыстыцы і этнаграфіі, – 170 гадоў з дня нараджэння.

Цюльпан лясны ў Дзісне

Так здараецца, што маленькі і нязначны аб'ект з сучаснага жыцця прыадкрывае тайну даўняга мінулага.

Парк у Дзісне ведаюць усе. Ведаюць, што 100 гадоў таму ён называўся Аляксандраўскім бульварам, а яшчэ раней тут стаяў манастыр. Але тое, што ў спадчыну з даўніх часоў нам засталіся не толькі старыя дубы, а яшчэ нешта, здагадваецца не кожны.

Размова пра незвычайную для нашых мясцінаў (і наогул для усёй Беларусі) кветачку – цюльпан лясны (*Tulipa sylvestris*).

Калі на клумбах вогненна палае цюльпан дэкаратыўны, цюльпан лясны яшчэ «спіць». Яго жоўтыя пялёсткі шчыльна сціснутыя, бутон падобны да востраўкай булавой дзюбы, які панура глядзіць уніз.

Пара цвіцення – канец траўня, аднак у іншыя гады зацвітае і раней. Яркай прыветлівай кветкай сёлета можна было любавання ўжо 9 траўня. Цікава, што ў адрозненне ад цюльпана дэкаратыўнага, глыбокія чашы якога накіраваныя проста ў неба, светлыя шырока раскрытыя чашачкі яго дзікага сабрата, быццам тварыкі, глядзяць у бакі.

Расце ён не шчыльна, часта разам з дзюмухаўцамі, іншымі травамі. Каб убачыць гэтую сціпную кветку, трэба добра прыгледзецца. Таму аб яе існаванні часта не ведаюць і тыя, хто праходзіць побач.

Пялёсткаў 6, радзей – 8. Цюльпан лясны любіць светлыя паляны пры дубровах ці іншых шыракалістых лясах. На ноч ён шчыльна складвае свае пялёсткі ў бутончык – «засынае», а наступным днём «прачынаецца» зноў. Толькі, трэба сказаць, гэтая кветка – вялікая «соня». Цёплым ранкам 10 траўня пры яркім сонцы а 12.00 бутончыкі ўсё яшчэ былі шчыльна складзеныя ў трубочку і раскрыліся толькі пасля 13.00.

Падзьме вечер, і весела закалышчуцца на тонкіх сцяблінках жоўтыя ліхтарыкі. І ляжа на сэрца камусьці іх ціхая яснасць!

Радзіма цюльпана ляснога – Міжземнамор'е, а гэта поўдзень Італіі, Балканскі паўвостраў. У больш паўночных краінах, у тым ліку і ў Беларусі, ён з'явіўся ў XVI – XIX стагоддзях як імігрант, які выкарыстоўвалі для ўпрыгожвання паркаў знаці і царкоў-

ных садоў, але з цягам часу выпаў з культывавання. Зразумела, што ад пачатку дзікай расліне лёгка было зноў адзіцца.

Для Беларусі кветка была і застаецца рэдкім відам. Увага беларускіх спецыялістаў-батанікаў на яе была звернутая толькі ў 1970 – 1980 гадах. Вучоныя былі вельмі здзіўленыя, што наогул знайшлі гэтую расліну на тэрыторыі нашай краіны.

З 1981 года цюльпан лясны знаходзіўся ў Чырвонай кнізе Рэспублікі Беларусь. Цяпер адносіцца да відаў, якім неабходна прафілактычная ахова. У наш час фіксуецца ў кропках Мядзельскага, Брэсцкага раёнаў, культывуецца ў Нацыянальным батанічным садзе.

Дзісенскія папуляцыя цюльпана ляснога не зафіксаваныя ў навуковых крыніцах.

Нам пашанцавала, што дзікі сусед у нас кожны год цвіце, бо гэтая з'ява для Беларусі даволі рэдкая. Як паведамляе вядомы спецыяліст у галіне рэдкіх і новых для Беларусі відаў раслінаў кандыдат біялагічных навук, дацэнт кафедры батанікі БДУ М. Джус, самая вялікая папуляцыя цюльпана ляснога – 1 га – знаходзіцца ў заказніку «Блакітныя азёры», дзе яна ахоўваецца, але гэтая расліна там ніколі не цвіце.

Пра дзісенскі астравок цюльпана ляснога мясцовыя жыхары ведаюць даўно, называючы яго цюльпанам дзікім, паважаюць гэтую кветачку, ганарацца суседствам. Ведаю адну

сядзібу, гаспадары якой спецыяльна не скошваюць у сваім садзе дзюмухаўцы і дзікія цюльпаны ў пару цвіцення, бо памятаюць аб жыватворнай моцы траў у квецені.

У Дзісне *Tulipa sylvestris* расце астраўкамі ў зоне міжрэчча – недалёка ад месца ўпадзення ракі Дзісны ў раку Дзвіну, у тым ліку і на прысядзібных участках. Усё гэта – тэрыторыя былых манастырскіх земляў. Мужчынскі Уваскрэсенскі манастыр тут знаходзіўся з першай паловы XVII стагоддзя па 2-е дзесяцігоддзе XIX стагоддзя. Да 1882 года на месцы манастыра яшчэ існавалі Уваскрэсенская і Мікалаеўская цэрквы, пакуль вялікі пажар не знішчыў іх. Потым на гэтым месцы доўгія гады ўзвышаўся помнік былым цэрквам (масіўны крыж на каменным пастаменце) і не дазвалялася забудова. Можна з упэўненасцю сказаць, што тутэйшы цюльпан лясны – спадчына манастырскага саду. Верагодна, строгія манахі вырошчвалі пшчотную кветачку для сузірання, набыцця ўнутранай цішыні і душэўнага свету. А нам гэтая расліна – як прывітанне з далёкай мінуўшчыны, яе ласкавая ўсмешка. Дзякуючы ёй мы змаглі ўявіць сабе маленькі эпізод невядомага нам манастырскага жыцця.

Як паказала праведзенае мною інтэрв'ю-апытанне (а адгукнуліся на яго ў тым ліку і жыхары Калінінградскай вобласці Расіі, Эстоніі), у нашай паласе і цяпер сустракаюцца цюльпаны ляснога часцей звычайна менавіта з месцамі яго былога культывавання. А

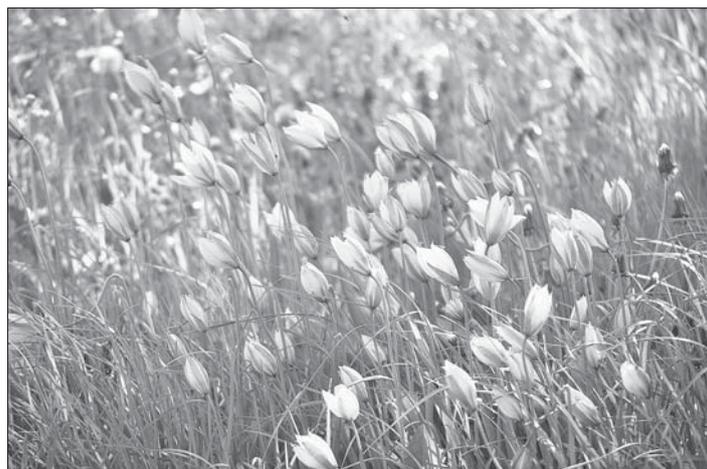
гэта старажытныя паркi, мясцовасці пры былых панскіх сядзібах, садах культавых пабудоваў.

Аб месцы знаходжання кветкі ад жыхаркі Калінінградскай вобласці Галіны Клэба прыйшло такое паведамленне: «Мая дача знаходзіцца ў Калінінградскай вобласці, Гвардзейскім раёне, пасёлку Знаменск. У нас прыгожа, заліўныя лугі, працякаюць дзве ракі: Лава і Прэголя. Пасёлка наш вельмі старажытны, у немцаў гэта быў вялікі горад. Непадальск маёй дачы – руіны старажытнай кірхі Святога Якаба, ёй больш за тысячу гадоў».

Паводле расповеду жыхаркі Мёршчыны Людмілы Казлоўскай, акрамя Дзісны ў нашым раёне цюльпан лясны можна сустрэць на клумбах в. Дзедзіна і іншых вёсак у ваколіцах былой сядзібы памешчыкаў Рудніцкіх. Гэта таксама цікавая і значная інфармацыя.

Папуляцыя цюльпана ляснога ў Дзісне апынулася па суседстве з дамамі, у самым цэнтры гаспадарчай дзейнасці чалавека. Але цібуліна ў гэтай расліны – «моцны арэшак», пры неспрыяльных умовах зольная заглябляцца. Выкапаня для даследавання дзве цыбуліны сядзелі на глыбіні 15,5 см і 17 см ад паверхні зямлі. Так, дзякуючы сваёй падземнай частцы, кветка «больш-менш» абароненая, таму і выжыла, здзяйсняючы падарожжа праз стагоддзі.

Ала МАЙСЯЁНАК,
г. Дзісна Мёрскага раёна,
член ГА «Ахова птушак Бацькаўшчыны»

Конкурс «Помнікі побач» працягваецца

У № 24 нашай газеты мы пісалі пра цікавы конкурс, што аб'явілі арганізатары штогадовага Фэсту экскурсавадаў. Зроблена гэта было з-за немагчымасці пад час пандэміі правесці традыцыйнае свята. Сітуацыя, на жаль, не змянілася карэнным чынам і цяпер, таму конкурс у фармаце «па-за людям» працягваецца – да 31 жніўня.

Нагадваем, дзе можна ўзяць дадатковую інфармацыю:

- <https://m.facebook.com/groups/204141096271556>,
- <https://vk.com/festguides>;
- <https://m.facebook.com/nat.belarustourism/>;
- <https://www.facebook.com/icomosby/>;
- <https://m.facebook.com/Viapol.Belarus/>;
- <https://m.facebook.com/VandrowARTnia/>;
- <https://www.instagram.com/travelagency.by/>;
- <https://nn.by/>.

Сачыце за падзеямі. І захоўвайце ўсе правілы бяспекі і сацыяльнага дыстанцыявання!

Фотэ Алякс. САМАЛІК

Шаноўныя сябры!

Наступны нумар «Краязнаўчай газеты», паводле графіка, выйдзе 28 жніўня на 12-і старонках. Да сустрэчы!

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПРАСЛАВЯЊСКАЯ МОВА, агульнаславянская мова – мова старажытных славянаў перыяду іх адноснага адзінства. Вылучылася ў 3 – 2 тыс. да н.э. у выніку распаду індаеўрапейскай прамовы. У 1-й палове 1 тыс. н.э. распалася на асобныя славянскія мовы.

На думку некаторых вучоных, паміж індаеўрапейскім і праславянскім перыядамі быў перыяд балтаславянскай прамовы, з якой праславянская мова выдзелілася ў канцы 1 тыс. да н.э. Разам з прабалтыйскай, індаіранскай і армянскай праславянская мова належыць да групы satem індаеўрапейскіх моваў. Носьбіты праславянскай мовы змянілі тэрыторыю жыхарства (славянскую прарадзіму) у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе; верагодна ў 1 тыс. да н.э. тэрыторыя прарадзімы славянаў (да гэтага часу больш заходняя і паўночная) ахапіла Прыпяцкае Палессе.

Праславянскай мова зведала дыялектычнае чляненне. Адна з старажытных дыялектных рысаў яе – адрозненне выбухнога і фрыкатыўнага вымаўлення «г». У перыяд перад распадам вылучыліся паўночная і паўднёвая, заходняя і ўсходняя дыялектычныя зоны. За час існавання зазнала істотныя змены. У фанетыцы пры вылучэнні з індаеўрапейскага адзінства мяккія заднеязычныя зычныя ператварыліся ў свісцячыя, супалі прыдыхальныя і непрыдыхальныя зычныя, у пэўных пазіцыях «s» перайшло ў «x», адбылася дэлабілізацыя галосных. Фанетычныя працэсы прарадзілі ў 2 галоўных кірунках: узыходнай гучнасці і гармоніі складу. У марфалогіі адбывалася перабудова сістэмы часцінаў мовы (падзел імені на назоўнікі і прыметнікі, узнікненне ўмоваў для вылучэння лічэбнікаў, рост прыслоўяў), тыпаў скланення, утварэнне новага імперфекта

ў дзеяслова, станаўленне апазіцыі незакончанага і закончанага трывання. Пашырылася прэфіксальнае словаўтварэнне дзеясловаў, суфіксальнае – назоўнікаў і прыметнікаў, замацоўваўся славянскі тып простага сказа, ствараліся перадумовы для развіцця складанага сказа. Лексіка праславянскай мовы значна ўзбагацілася ўласнымі новаўтварэннямі, часткова запазычанымі з балцкіх, германскіх, іранскіх і інш. моваў. Праславянская мова не мела пісьмовай фіксацыі. Стан і развіццё яе рэканструююцца параўнальна-гістарычным мовазнаўствам. Вывучэннем праславянскай мовы як продка ўсіх сучасных славянскіх моваў займаецца славянскае мовазнаўства.

ПРАСЛІЦА, праселка, прасельца, грузік – гліняны або каменны грузік з адтулінай у цэнтры, які надзявалі на верацяно, каб павялічыць інерцыю яго вярчэння. Рабілі звычайна шара-ці грушападобнай формы, упрыгожвалі нескладаным арнаментальным

Прасліца з гарадзішча каля в. Чаплін Лоеўскага раёна (II ст. да н.э.)

узорам, радзей – надпісамі. З'явіліся ў познім неаліце з узнікненнем прадзення і ткацтва.

Самае старажытнае прасліца, арнаментаванае наколамі (канец 3 тыс. н.э.), знойдзена каля в. Юравічы Калінкавіцкага раёна. У жалезным веку (VII ст. да н.э. – VIII ст. н.э.) на прасліца наносілі геаметрычны арнамент у выглядзе трохвугольнікаў, ромбаў, кругоў, праменпадобных ліній (прасліца з гарадзішча каля в. Чаплін Лоеўскага раёна, II ст. да н.э.). У сярэднявеччы прасліца выраблялі з сланцу, радзей з гліны. Зрэдку мелі надпісы (напрыклад, прасліца з Віцебска (канец XI – пач. XII ст.) – «Бабыно праслен», з Пінска (XII ст.) – «Нис... прасльн», з Друцка – «Княжнінь», з Турава (XIII ст.) – выяву твару чалавека і літару «Т».

ПРАСНАК – даўняе хлебнае печыва ў выглядзе тоўстага бліна. Пяклі з жытняй мукі без закваскі, на содзе і сыроватцы.

Цеста замешвалі крута, як на хлеб; выпякалі на патэльні. Каб праснак не патрэскаўся, на ім (звычайна пальцам) рабілі неглыбокія дзірачкі. Спечаны праснак пасыпалі соллю, кменам, змазвалі здорам; елі замест хлеба. Пяклі праснакі таксама з хлебнага цеста, якое яшчэ добра не падышло (Міншчына, Мсціслаўшчына, Чэрвеньшчына). Такі праснак называлі пробай хлеба. Калі не хапала мукі, праснак пяклі з тоўчанай варанай бульбы і мукі (Брэсцкі раён). Часам на праснак бралі рашчыненае на бліны цеста, крута яго замясіўшы. Пяклі праснакі і спецыяльна на квас.

Месцамі праснак называюць недакіслы хлеб. Вядомы паўсюдна.

ПРАСНІЦА – драўляная прылада для прадзення воўны, льняной і пняковай кудзелі. Вядомыя 4 асноўныя тыпы прасніцы: лапатападобная, прасніца-грэбень, прасніца-вілы, прасніца-кій. Найбольш пашыраныя лапатападобная і прасніца-грэбень (Прыпяцкае Палессе).

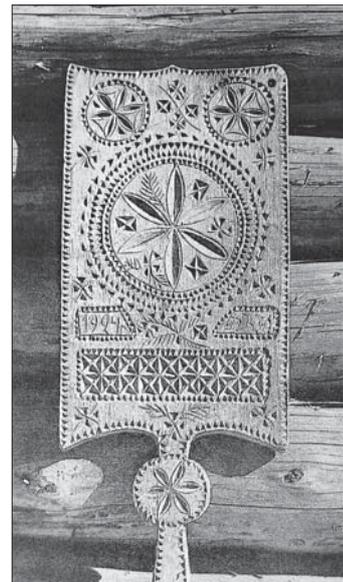
Лапатападобныя прасніцы рабілі з сучэльнага кавалка дрэва (частка ствала з карэнішчам) ці з

2-х частак – лопасць пад прамым вуглом устаўлялі ў днішча або ў адтуліну ў лаве (Заходняе Палессе). Лопасць звычайна рабілі прамавугольнай формы з суадносінамі бакоў 2:1, сустракаліся таксама вёслападобныя (Лідчына), мечпадобныя (Брэстчына), прасніцы-дошчачкі (мацаваліся да калаўрота) і іншы.

Прасніцы аздаблялі разьбой – фігурна апрацоўвалі ножкі, выпілоўвалі краі лопасці (Навагрудчына).

На Гродзеншчыне, Віцебшчыне лопасць часам аздаблялі трохгранна-выемчатай ці контурнай разьбой у выглядзе шматп'ялёсткавых разетак, зубчыкаў, сілуэтаў птушак, жывёлаў (на вонкавым баку). Асаблівым багаццем і разнастайнасцю разнога дэкору вызначаюцца прасніцы на захадзе Брэстчыны (т.зв. камянецкія прасніцы).

У наш час са змяншэннем ролі ручнога прадзення і ткацтва прасніцы паступова выходзяць з шырокага ўжытку.

Прасніца. Камянецкі раён